

De missionaire mindset van voorgangers binnen de Protestantse Kerk

Verlag van een onderzoek onder
40 predikanten en kerkelijk werkers

dr. Sake Stoppels

Inhoud

Introductie	3
Doelstelling, onderzoekspopulatie en werkwijze	4
Uitkomsten van het onderzoek	6
Evaluatie	20
bijlage 1. Overzicht van de interviewvragen	27
bijlage 2. Uitnodigingsbrief	28

Introductie

In de zomer van 2014 deed de Protestantse Kerk in Nederland onderzoek onder haar predikanten en kerkelijk werkers naar hun beleving van het werk.¹ Er werd onder meer gevraagd op welke terreinen zij het meest bevlogen werken. Het onderzoek liet zien dat de onderzochte voorgangers het meest bevlogen waren over hun voorgaan in de zondagse eredienst. Niet minder dan 83% van de respondenten was daar bevlogen over. Onder aan de lijst van bevlogenheid bungelden missionair werk (15%) en diaconaal werk (8%). Deze scores gaven en geven te denken. Is de gemiddelde predikant en kerkelijk werker zo sterk naar binnen gericht dat de wereld buiten de kerk nauwelijks bevlogen tegemoet wordt getreden? En is er werkelijk ook maar heel weinig diaconale bevlogenheid?

Inmiddels zijn we een aantal jaren verder en is er binnen de Protestantse Kerk veel gaande rond missionair kerk-zijn. Misschien wel het meest in het oog springend zijn de vele pioniersinitiatieven, maar veel 'gewone' gemeenten zitten in missionair opzicht ook niet stil. Inmiddels is er het nodige onderzoek verricht naar pioniersplekken, maar over het missionaire bewustzijn en functioneren van langer bestaande gemeenten is niet zo heel veel bekend.

Dit onderzoek is bedoeld om daar iets aan te doen. Hoe hangt de missionaire vlag erbij bij predikanten en kerkelijk werkers die in een 'gewone' gemeente werken? Daarnaast wil het onderzoek ook inzicht bieden in de beleving van de dienstverlening vanuit de landelijke dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk, in Utrecht.

We hebben gekozen voor het afnemen van interviews. Op deze plek past een dankwoord aan mijn mede-interviewers: Karin de Jonge, docent aan de Christelijke Hogeschool Ede (CHE), Margreet Heij-Boers, studente aan de CHE, en Marten van der Meulen, wetenschappelijk beleidsmedewerker binnen de dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk. Een woord van dank is er ook voor Gert Kwakkel die een groot deel van de opgenomen interviews samenvatte en voor Gert-Jan Roest, 'missionair denker' binnen de dienstenorganisatie. Hij las de conceptversie van dit verslag en gaf belangrijke feedback.

De Hemmensche Zendingstichting maakte met een substantiële bijdrage dit onderzoek mede mogelijk. Ook daarvoor betuigen we onze dank.

Sake Stoppels
Juli 2021

1. De onderzoeksresultaten zijn niet integraal gepubliceerd. Wel is in een brochure, getiteld *Kerkelijk werkers en predikanten: onderzoek 2014*, een samenvatting gemaakt van de belangrijkste uitkomsten. Zie daarvoor https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/tag:PKN,20141103:newsmL_f3bdbe7a094633c3bd29a20d95496021 (geraadpleegd 15 maart 2021). De respons was 35%.

Doelstelling, onderzoekspopulatie en werkwijze

Doelstelling

De doelstelling van het onderzoek luidt als volgt: **Het in kaart brengen van percepties, praktijken en ervaringen bij gemeentepredikanten en kerkelijk werkers, werkzaam in de gemeente, rond missionair kerk-zijn.**

De onderzoekspopulatie

De doelstelling maakt duidelijk dat we ons onderzoek concentreren op predikanten en kerkelijk werkers. Zij hebben doorgaans een behoorlijke stem in het gemeentelijke kapittel, zeker ook als het gaat om haar missionaire identiteit en haar concrete missionaire functioneren. Beroepskrachten spelen een belangrijke rol als het gaat om wat we zouden kunnen noemen *sensemaking* op dit vlak.² Daarom zijn er beleidsmatig gezien goede redenen ons onderzoek te starten bij de voorgangers in een gemeente. Uiteraard is de gemeente meer dan de voorganger, maar zijn of haar rol in het missionaire functioneren van de gemeente als geheel mogen we niet onderschatten. De Zuid-Afrikaanse theologen Gert Cordier en Nelus Niemandt zijn op dit punt heel stellig. *'If the pastor for some reason does not buy into the concept of missional church, or is not actively involved in the process, or is unwilling to develop a new leadership and pastoral style, or is unwilling or incapable of the complex and challenging journey of missional formation, the process is doomed beforehand.'*³

In het najaar van 2020 deden we vanuit de dienstenorganisatie onderzoek naar de missionaire 'mindset' van predikanten en kerkelijk werkers. Nu niet via een enquête maar via diepte-interviews. Met 40 van hen - aselect gekozen - werden gesprekken gevoerd, met daarbij ook aandacht voor theologische thema's. De vragenlijst die we daarvoor gebruikt hebben, is opgenomen als bijlage 1 in dit rapport. Op basis van lijsten van gemeentepredikanten (1502 namen) en kerkelijk werkers (300 namen),

zoals deze binnen de dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk beschikbaar waren in september 2020, werden aselect aanvankelijk 30 predikanten en 6 kerkelijk werkers gekozen. In beide lijsten werd telkens de 50e naam gekozen (50, 100, 150 enz.) met als reserve 51, 101, 151 enz. Later is besloten dit aantal met 2 predikanten en 2 kerkelijk werkers uit te breiden. Ook zij werden aselect gekozen en zo kwam de totale populatie op 40 respondenten. Om 32 predikanten te krijgen, hebben we er 46 moeten benaderen. Dat gebeurde door middel van een brief die per mail werd verzonden. Zie voor deze brief bijlage 2. Veertien predikanten gaven aan niet mee te kunnen of willen doen of reageerden niet. De non-respons bij de kerkelijk werkers lag verhoudingsgewijs een stuk hoger: om er 8 te krijgen, hebben we er 15 moeten benaderen. Zeven konden of wilden hun medewerking niet verlenen. De redenen daarvoor waren divers: inmiddels met pensioen, enkel een binnenkerkelijk functie, een heel kleine aanstelling, geen tijd. Onder de predikanten waren de motieven ook uiteenlopend, maar daar viel wel op dat van de 14 non-respondenten er 8 werkzaam waren in een gemeente van hervormde signatuur. Over het algemeen zijn dat gemeenten aan de meer behoudende kant van de Protestantse Kerk. Dat betekent dat de aselecte steekproef niet zonder meer representatief is. Daarvoor was het aantal respondenten sowieso al te klein, maar daar komt de 'scheve' non-respons dus nog eens bij. Het is goed dit gegeven vast te houden bij het lezen van de onderstaande uitkomsten.

Hoe hebben we gewerkt?

De 40 gesprekken zijn gevoerd door in totaal 4 interviewers. Vanuit de Protestantse Kerk is contact gezocht met de academie Theologie van de Christelijke Hogeschool Ede. Dat leidde ertoe dat een docente 12 interviews heeft afgenomen en een studente 10. De laatste deed de interviews in het kader van een afstudeerproject en richtte

2. Zie Sake Stoppels, [Vruchtbaar missionair leiderschap](#), p. 20, 21 (geraadpleegd 25 mei 2021).

3. Gert S. Cordier, Cornelius J.P. Niemandt, ['Core capacities for the minister as missional leader in the formation of a missional congregational culture. Part 1, Role of a minister'](#), in: *Journal of Missional Practice*, winter 2015 (geraadpleegd 30 mei 2021).

zich daarbij met name op de 8 kerkelijk werkers die in het onderzoek betrokken waren. Een collega wetenschappelijk beleidsmedewerker binnen de dienstenorganisatie nam 6 interviews af en zelf deed ik er 12.

De gesprekken werden via videobellen gevoerd waarbij telkens geluidsopnames werden gemaakt. Deze opnames werden samengevat aan de hand van de gestelde vragen door een theoloog die de wereld van de gemeente goed kent. De gemaakte samenvattingen werden vervolgens ter controle en goedkeuring voorgelegd aan de respondenten. Er was nauwelijks kritiek op deze samenvattingen, regelmatig werd waardering uitgesproken voor de correctheid van de samenvatting. Meerdere keren werden wel zaken toegevoegd en details gecorrigeerd.

De samenvattingen zijn vervolgens per vraag weer samengevat in een Excelsheet om zo een overzicht te krijgen van de gegeven antwoorden. Zo kwamen ook trefwoorden naar voren. De antwoorden op de meer theologische vragen (uniciteit christelijke traditie, wie is Jezus Christus?, wat is *soteria*/verloren gaan?) werden daarnaast per vraag nog eens integraal samengebracht in een Worddocument om ze zo beter te kunnen analyseren, mede op basis van het tellen van de frequentie van centrale begrippen.

De gemaakte analyse is ter toetsing voorgelegd aan een aantal personen. Allereerst aan de geïnterviewde predikanten.⁴ Meerderen hebben gereageerd, maar deze reacties waren niet inhoudelijk. Vervolgens is het conceptrapport voorgelegd aan de mede-interviewers en de theoloog die in totaal 18 van de 40 interviews heeft samengevat. Ook zij kwamen niet met inhoudelijke opmerkingen die correctie of nuancering van de tekst nodig maakten. Ze herkenden zich in de gegeven analyse. Ten slotte heeft ook een collega wetenschappelijk beleidsmedewerker binnen de dienstenorganisatie zich gebogen over het conceptverslag. Hij had meerdere inhoudelijke opmerkingen, met name bij de evaluatie, en die hebben geleid tot aanpassingen van de oorspronkelijke tekst.

De CHE-studente die zich met name richtte op de 8 kerkelijk werkers rapporteerde haar bevindingen en de evaluatie daarvan in een zelfstandige afstudeerscriptie.⁵

Het meer theologische deel van het interview is apart gepresenteerd in een artikel in het theologische tijdschrift *Kerk en theologie*.⁶

In dit rapport komen veel citaten voor. Het is goed ons daarbij te realiseren dat het hier om fragmenten gaat uit de samenvattingen van de gesprekken. Dat betekent dat de woorden mogelijk niet helemaal letterlijk zijn uitgesproken door de betreffende voorganger, maar dat hij of zij met die verwoording wel akkoord is gegaan. In totaal zijn uitspraken opgenomen van 29 van de in totaal 40 geïnterviewde predikanten en kerkelijk werkers.

4. Omdat de kerkelijk werkers door CHE-student Margreet Heij zijn geïnterviewd, zijn zij niet betrokken geweest in deze feedbackronde.

5. Margreet Heij-Boers, *Missionaire gemeente. Onderzoek onder kerkelijk werkers naar percepties, praktijken en ervaringen bij missionair kerk-zijn*, afstudeerscriptie CHE 2021. De scriptie is op te vragen bij de auteur: margreet.heij@solconmail.nl.

6. Sake Stoppels, 'De Weg heeft ook een berm. Missionaire mindsets van voorgangers binnen de Protestantse Kerk', in: *Kerk en Theologie*, 72 (2021) 3, p. 235-245.

Uitkomsten van het onderzoek

Hieronder presenteer ik de uitkomsten van gehouden interviews. Ik volg daarbij de volgorde van de vragen zoals deze in bijlage 1 is te vinden. De interviews zijn ook via dit stramien gehouden.

Karakteristieken van de respondenten

Onder de 40 respondenten waren 25 mannen en 15 vrouwen. Hun leeftijd was gemiddeld 52 jaar (tussen de 31 en 69 jaar), waarbij de vrouwen gemiddeld een fractie jonger waren dan de mannen. De duur van hun aanstelling als predikant, resp. kerkelijk werker bedroeg gemiddeld ruim 18 jaar (tussen de 2 en de 37 jaar). Als we beide gemiddelden combineren, dan duidt dat erop dat de voorgangers gemiddeld genomen niet op heel jonge leeftijd aan het werk in de kerk zijn begonnen (gemiddeld als 34-jarige).

We vroegen ook naar eventuele andere betaalde aanstellingen buiten de kerk. Vanuit missionair oogpunt kan dit interessant zijn. Onder respondenten komt dit echter nauwelijks voor. Een enkeling gaf aan in het verleden ook ander werk te hebben gedaan (godsdienstles, hoogleraar, diaconaal werker), maar ook deze aanstellingen raken aan de wereld van kerk en geloof. Slechts één respondent gaf aan te zijn begonnen met 'gewoon' werk (betonfabriek, autoverkoper).

In haar onderzoeken werkt de Protestantse Kerk standaard met een indeling in 'bloedgroepen' waarmee de onderzochten zich kunnen identificeren. Ze kunnen daarbij meerdere mogelijkheden aankruisen. We hebben deze vraag opgenomen om een indruk te krijgen van de theologische/kerkelijke/spirituele spreiding van de respondenten. Het beeld ziet er als volgt uit:

Met welke stromingen in de Protestantse Kerk voelt u zich het meest verwant?

(meerdere antwoorden mogelijk):

Stroming	Aantal keer gekozen
Confessioneel	9
Evangelisch	6
Gereformeerd	2
Gereformeerde Bond	4
Hervormd	6
Luthers	2
Midden-orthodox	9
Oecumenisch	16
Protestants	18
Vrijzinnig	13
Anders, te weten:	5: Liberaal, Ethisch, Charismatisch, Missionair, Pinkster
Geen antwoord	2

Alle stromingen zijn vertegenwoordigd, maar de 'open' kant van de kerk (oecumenisch, vrijzinnig) is in grotere mate aanwezig dan andere stromingen.

Beleving missionair kerk-zijn

Op onze vraag welke associaties - positief én negatief - bij de respondenten opkwamen bij het begrip 'missionair kerk-zijn' antwoordden de meeste respondenten met positieve associaties. Een veelheid aan associaties kwam langs, met daarbij enkele woorden die wat frequenter voorkwamen: open(stellen), buiten, samenleving, wereld. Woorden als aanwezigheid en dienstbaarheid kwamen ook voor. Zendinggerichte bewoordingen vormden een kleine minderheid. Bij de negatieve associaties kwam deze eenzijdige zendergerichte benadering juist wel sterk naar voren: zieltjes winnen, mensen over de streep trekken, betweterij, bekeringsdrift. Veertien respondenten refereerden hier op de een of andere manier aan. Wel gaven meerderen daarbij aan dat het ging om associaties bij vroegere praktijken. Zes respondenten zagen in de huidige grote aandacht voor missionair kerk-zijn eigenbelang doorschemeren: het is een noodgreep, een overlevingsstrategie, expressie van een ongezonde scoringsdrang.

Inspirerende missionaire praktijken en/of personen

Op onze vraag naar inspirerende praktijken en/of personen kwam een heel breed palet aan namen en plekken tevoorschijn. Ik beperk me hier tot personen en plekken die meer dan één keer werden genoemd: Pioniersbeweging (5x), The Passion (3x), Taizé (3x), IZB (projecten) (3x), Kliederkerk (2x), Dorpskerkenbeweging (2x), Albert Schweitzer (2x), Leger des Heils (2x) en Pauluskerk Rotterdam (2x).

Een enkeling noemde initiatieven in de eigen gemeente, maar overwegend werd verwezen naar praktijken en personen buiten de eigen directe context. Opmerkelijk hierbij is dat er vrijwel geen verwijzingen waren naar andere 'gewone' gemeenten. Bij dat gegeven komt de vraag op of er inderdaad missionair gezien niet of nauwelijks inspirerende gemeenten zijn of dat er op dit punt vooral sprake is van onderlinge onbekendheid.

Inspirerende auteurs/boeken rond missionair werk/missiologie

Om een idee te krijgen of de voorgangers ook via lectuur gevoed worden in hun missionaire oriëntatie, vroegen we naar inspirerende boeken en/of auteurs. Ook hier kwamen veel namen en boektitels langs. In totaal werden 58 verschillende auteurs genoemd. We noemen hier de auteurs die vaker dan één keer genoemd zijn: Stefan Paas (9x, met name zijn boek *Vreemdelingen en priesters*), Sake Stoppels (8x), Erik Borgman (3x), René van Loon (3x, met name zijn boek *Lente in de kerk*), Henk de Roest (3x), David Bosch (2x), Samuel Wells (2x), Jan Hendriks (2x) en Tomáš Halík (2x). Meerdere respondenten moesten even graven in hun geheugen of een blik werpen in hun boekenkast om tot namen te komen. Het viel op dat negen respondenten geen auteurs of boeken konden noemen. Vier van hen waren kerkelijk werker. We moeten oppassen voor al te stellige conclusies op dit vlak, maar deze geringere oriëntatie op lectuur onder kerkelijk werkers spoort met mijn eigen ervaring in de wereld van zowel het wetenschappelijk onderwijs als het HBO-onderwijs. Er is binnen deze laatste wereld gemiddeld genomen een minder sterk ontwikkelde leescultuur dan in academische kringen. Op de rol van lectuur bij missionair kerk-zijn kom ik terug bij de bespreking van de beleving van de dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk en het materiaal dat ze ontwikkelt.

Ontwikkelingen in het eigen missionaire denken en/of handelen door de tijd heen

Op onze vraag of de voorgangers in de loop van de tijd waren veranderd in hun denken over missionair kerk-zijn, antwoordden slechts 4 respondenten dat dat niet (echt) het geval was. In grote meerderheid gaven de respondenten dus aan dat er verandering was opgetreden. Het meest frequent werd daarbij de ontwikkeling richting een grotere vrijmoedigheid, onbevangenheid of vertrouwen genoemd. In totaal gaven 11 voorgangers op de een of andere manier aan dat ze minder terughoudend waren geworden rond de

7. Interessant is hier dat mijn naam vooral werd genoemd in de interviews die ik zelf afnam. Dat lijkt er op te wijzen dat sociale wenselijkheid hier een rol speelt, zeker als we ook in aanmerking nemen dat ik overwegend niet specifiek publiceer op het gebied van missionair kerk-zijn. Mogelijk speelde deze sociale wenselijkheid breder bij deze vraag.

communicatie van het evangelie. Ik geef een wat uitvoeriger citaat van een van de predikanten die op dit vlak verschoven is:

‘Toen de Passion zo’n 15 jaar geleden naar Nederland kwam, was ik niet positief. Ik dacht dat ik hier nooit aan mee zou doen. Halverwege heb ik een keertje, toen ik in Z. predikant was, meegeholpen met het instuderen van liederen. Ze hebben daar de Passion opgevoerd bij een collega van mij en die liep ook met een kruis door de straten. Dat had ik toen nooit gedaan, echt nooit. Inmiddels kan ik me zelfs voorstellen dat dat kruis bij ons voor de kerk ligt en dat je activiteiten ontplooit rond dat kruis. Dus wat dat betreft is er wel een verschuiving geweest in mijn houding. Ik durf meer dat soort dingen te doen. Ik durf meer met het kruis naar buiten te treden. Als ik het voor mezelf maar kan verantwoorden en goed kan invullen. Ik ben explicieter geworden, ik zou vroeger niet zo snel met het kruis naar buiten zijn gekomen. Nu zou ik dat wel durven. Ik denk dat dat komt omdat ik gezien heb hoe dat is ingevuld in de afgelopen 10 jaar. Dat er heel veel mensen hebben meegelopen, ook niet-gelovigen. Dat, als je het goed brengt, het mensen goed kan doen. Ik zou nooit zeggen dat je het kruis moet aannemen, dat het je redt. Ik wil dan goed uitleggen wat het kruis betekent. Maar tegelijkertijd zie ik dat het mensen goed doet. Liturgisch gezien zie ik dat het als ritueel belangrijk kan zijn voor mensen. En op grond daarvan zou ik kunnen meewerken.’ (interview 19)

De grotere aandacht voor missionair kerk-zijn leidde ook tot een grotere mate van interesse in en openheid voor de omgeving met een minder (ver)oordelende houding. Zes respondenten verwoordden op de een of andere manier dat ze door de contacten met ‘anderen’ meer ruimte hadden gekregen voor het anderszijn van de ander. Een van de respondenten - met een ‘zwaardere’ kerkelijke achtergrond - zei het als volgt:

‘Die ontwikkeling is er wel, dat het vizier verder open is gegaan, breder is geworden. En ook het niet hoeven te oordelen over anderen. Iemand is goed gelovig of niet goed gelovig, dat heb ik wel heel erg los gelaten.’ (interview 40)

Missionaire openheid blijkt ook als een boemerang bij de voorgangers zelf terug te komen. Vroegere vanzelfsprekendheden vallen weg, basale vragen komen op. Zoals bijvoorbeeld bij deze predikant:

‘En mijn grootste denkstap was in A. Daar was ik missionair predikant / evangelisatiepredikant, en toen merkte ik dat ik me afvroeg wat ik daar eigenlijk moest doen. Een stad waar van alles gaande is, met een kwetsbare, kleine groep mensen. Een kerk zonder kaartenbak. We moesten het in de contacten dus alleen van het kerkbezoek op zondag hebben. Toen kwamen vragen als ‘wat wil ik nu eigenlijk doen met het evangelie?’, ‘waar geloof ik nu eigenlijk in?’ en ‘welke taal spreek ik?’ Daar kreeg ik ook feedback van de mensen, ook van mensen die niet zo veel meer hadden met de kerk. Ik ben ook kringen gestart met niet-gelovigen en zoekers. Dat bepaalde me enorm bij de taal die ik sprak. Het evangelie kent veel grote woorden, bijvoorbeeld ‘God houdt van jou’, maar wat betekent dat dan? Dat was de stimulans om weer te zoeken naar woorden. Dat heeft mij gebracht om te zoeken naar de kern - wat geloof ik? - en naar de vrijheid. De vrijheid om buiten de kaders te zoeken. Dat vond ik een hele mooie en goede tijd.’ (interview 16)

De five marks of mission

In missionaire publicaties komen we nogal eens de zogenaamde *five marks of mission* tegen. Ze zijn afkomstig uit de Anglicaanse traditie en bedoeld om de breedte van missionaire presentie in beeld te brengen.⁸ We hebben de voorgangers - met enige vrijheid in de vertaling - deze vijf dimensies van missionair kerk-zijn vorgelegd vanuit de vraag voor welke twee *marks* ze de meeste passie hebben.

8. Zie <https://www.anglicancommunion.org/mission/marks-of-mission.aspx> (geraadpleegd 1 maart 2021).

De scores waren als volgt:

Dimensies missionair kerk-zijn (marks of mission)	Frequentie
De verkondiging van het Goede Nieuws van het Koninkrijk aan mensen die het niet kennen (evangelisatie).	19
Het onderwijzen, dopen en doen groeien van nieuwe gelovigen.	13
Het lenigen van menselijke nood door liefdevolle diaconie.	22
Het omvormen van onrechtvaardige structuren, het ageren tegen elke vorm van geweld, en het zoeken van vrede en verzoening.	12
Het werken aan het behoud van de schepping en het zoeken naar een ecologisch verantwoord leven.	11
Respondent wenst geen keuze te maken.	3

'Praktisch christendom' scoort het hoogst. Dat is vanuit het onderzoek uit 2014 waarmee we dit rapport begonnen opmerkelijk. In de lijst van 'bevlogenheid' stond diaconaal werk immers helemaal onderaan. Mogelijk heeft de hoge waardering voor de derde *mark* te maken met het besef dat onze samenleving meer zit te wachten op daden dan op woorden. Om de eerste *mark* wat op scherp te zetten, hebben we 'evangelisatie' tussen haakjes toegevoegd. Hoewel voorgangers voor de rest het woord 'evangelisatie' niet of nauwelijks gebruikten, heeft het hen niet afgeschrikt om deze *mark* frequent te noemen. Er lijkt wel degelijk verlangen te bestaan om het evangelie te delen met hen die het niet kennen.

Wat is missionair zijn?

Gert-Jan Roest schreef in 2020 de notitie 'Wie wil er missionair zijn?'⁹ Hij schreef het primair voor de deelnemers aan de missionaire specialisatie voor predikanten en kerkelijk werkers, maar zij zijn uiteraard geen exclusieve doelgroep. Het rapport is bedoeld om binnen de Protestantse Kerk - en overigens ook daarbuiten - het denken over missionair kerk-zijn te stimuleren en te verdiepen. In het rapport zoekt Roest naar een omschrijving van missionair zijn die in de breedte van de Protestantse Kerk als een kompas zou kunnen functioneren. Zijn omschrijving luidt als volgt:

'Vanuit liefde in beweging komen ter wille van anderen namens God.'

Op het moment waarop we de interviews afnamen was het rapport nog niet in de openbaarheid. We legden de omschrijving bij wijze van testcase voor aan de respondenten: wat roept deze formulering bij je op? Dat bleek overwegend herkenning en instemming te zijn.

'Mooi, heel mooi. Zo zou ik het zelf kunnen zeggen.' (interview 13)

'Mijn hart gaat er sneller van kloppen.' (interview 27)

'Dit komt zeer overeen met mijn eigen insteek. De bedoeling is niet een institutionele redding, dat moet je niet willen. Wij redden God niet, God redt ons. Maar het is een bewogenheid met mensen die van God zijn vervreemd en die dat zelf prima vinden en zeggen dat het zonder God prima kan, terwijl ik denk dat het mét God beter kan.' (interview 12)

Slechts een minderheid van 7 respondenten had er weinig of niets mee:

9. Gert-Jan Roest, [Wie wil er missionair zijn?](#) Over verwarring, allergieën en de inhoud van missionair werk, Utrecht 2020.

'Ik word daar narrig van, daar kan ik niets aan doen. 'Liefde' en dat soort woorden, dat zijn me te softe woorden. De secularisatie is vrij ingrijpend. Een woord als God is niet vanzelfsprekend meer.' (interview 10)

'Hij is te algemeen. Deze omschrijving is algemeen monotheïstisch. Joden en moslims zouden hem ook kunnen onderschrijven. Er zit niets in wat specifiek christelijk is. Ik vind dat er op zijn minst het woord Christus in voor moet komen. En ik vind ook 'in beweging komen' té algemeen en té onduidelijk. Wat is het doel van 'het in beweging komen'? Het enige wat er over dat doel staat, is dat het ter wille van anderen is. Als het gaat om missionair zijn, dan gaat het uiteindelijk vanuit de Bijbel toch om bekering. De mens staat met de rug naar God toe, en die moet dus omgekeerd worden in de richting van God. Dat geldt voor alle mensen, binnen en buiten de kerk. En dat heeft te maken met Christus. En daarom is het woord 'liefde' te algemeen, iedereen wil liefde, ook atheïsten willen daar graag over praten. Maar in het christendom gaat het om veel specifiekere woorden, zoals bijvoorbeeld genade. Dus ik vind de hele omschrijving veel te algemeen.' (interview 23)

In grote meerderheid was er dus waardering, maar tegelijk werden er tal van kanttekeningen en vragen bij geplaatst, met name rond 'liefde' en 'namens God'. 'Liefde' werd door meerderen als te algemeen gezien, soms ook als te soft. Ook het 'namens God' riep aarzelingen op ('oppassen', 'pretentius'), in een enkel geval zelfs verzet:

'Oei, oei, oei, levensgevaarlijk, we kennen onze geschiedenis.' (interview 37)

Samenvattend kunnen we zeggen dat omschrijving van Roest kritisch positief ontvangen is. Het blijkt veel op te roepen en kan zo een katalysator zijn voor het missionaire gesprek binnen de gemeente. Juist als er iets ligt als voorzet, als richtpunt, kan het eigen profiel worden ontdekt. Zo bleek het te werken in de interviews, zo zal het ook kunnen werken in de gemeente.

Invloed corona op het denken over missionair kerk-zijn

Het onderzoek werd verricht in de laatste maanden van 2020 waarin de coronacrisis volop haar sporen trok. Dat deze crisis in praktische zin voor de respondenten ingrijpend was, mag duidelijk zijn. Veel kon immers niet of moest heel anders. We hebben niet naar de praktische consequenties van de crisis gevraagd, wel naar de mogelijke invloed op het denken over missionair kerk-zijn *an sich*. Veertien voorgangers gaven aan dat hun missionaire denken geen (echte) invloed had ondergaan van de coronacrisis. Ze spraken wel regelmatig over praktische uitdagingen rond bijvoorbeeld het streamen van vieringen. In meerderheid gaven de respondenten aan dat er wel iets in hun denken was veranderd. Het punt dat het meeste werd genoemd was de min of meer confronterende werking van het streamen van vieringen. Opeens werd het bereik veel groter en konden ook 'outsiders' meekijken. Meerderen benadrukten de uitdagingen en de kansen die daarin liggen, soms ook mede vanuit gevoelens van vervreemding:

'Doordat we online vieringen gingen doen én doordat ik heel wat zondagen op de bank zat te kijken met mijn gezin, werd ik me wel bewust hoe vreemd onze kerkdiensten en onze liederen soms zijn. Ik merk hoe lang zo'n dienst kan voelen, zeker als je via de tv of via de computer kijkt. In de kerk beleef je dat niet zo. Ik merk dat wanneer ik online kijk, ik dreig af te haken, dat ik geneigd ben hele stukken door te spoelen. Dat je niet kunt zingen speelt hierin ook mee, zingen is een belangrijk onderdeel. Ik probeer nu om het meer behapbaar te maken, bijvoorbeeld door gebeden samen te nemen. En door het interessanter te maken door bijvoorbeeld een filmpje te gebruiken. Wat het me missionair heeft opgeleverd is vooral de gedachte dat het een wereldvreemd gebeuren is en dat het heel moeilijk moet zijn om hierbij aan te sluiten als je dit niet hebt meegekregen. Hier speelt ook de feedback mee van mijn vrouw, die zegt dat zij haar collega's niet kan meenemen naar een kerkdienst. Terwijl aan de andere kant mensen ook wel aan mij teruggeven dat ze worden aangesproken door mijn kerkdiensten.' (interview 15)

Een predikant die aangaf dat er rond missionair zijn in principiële zin bij hem eigenlijk niets veranderd is, constateerde wel dat corona wel degelijk invloed had op zijn manier van werken:

'Ik ben eigenlijk wel existentiëler gaan preken in deze coronatijd. Ook steviger, en dat is een wat tegendraadse beweging. Veel kerken houden korte vieringen en die duren dan zo'n 20 à 30 minuten, en zijn ook vaak wat 'light', ook qua inhoud soms. Ik ben juist wat steviger gaan preken, zeker niet korter. Ik laat me niet leiden door de waan van de dag om te preken over allerlei teksten die de tijd moeten duiden. Ik ben ook gewoon doorgedaan met prekenseries, met teksten die ik al in mijn hoofd had. Het is mijn roeping als predikant om telkens weer de teksten in de diepte te peilen en daarin ben ik een oergereformeerde theoloog denk ik. Maar ik ben in deze tijd ook wel heel erg bezig met het bestuderen van de cultuur, van de maatschappij, met wie wij zijn als mens en om die twee met elkaar in verbinding te brengen.' (interview 24)

Samenvattend kunnen we stellen dat de coronacrisis vooral vragen stelt rond de kerkelijke communicatie. Dat 'vreemde ogen' nu opeens mee kunnen kijken schept dynamiek - ook in missionaire zin - maar komt ook als een boemerang terug in de gemeente. Wie zijn we en wat is ons verhaal en onze plek in deze samenleving? Is ons anderszijn uitnodigend of vooral vervreemdend?

De plek van de kerk in de samenleving

We vroegen in het interview hoe de respondent de plek van de kerk in de samenleving zou willen typeren, mogelijk aan de hand van een beeld of een metafoor. Meerdere voorgangers vroegen of we de feitelijke plek bedoelden of de plek die kerk eigenlijk zou kunnen of moeten hebben. Deze onhelderheid in de vraag was - achteraf beschouwd - 'a blessing in disguise'. Het leverde extra informatie op: zijn de voorgangers in eerste instantie vooral georiënteerd op de feitelijke situatie (die vaak niet vrolijk stemt) of gaan ze toch primair naar hun ideale kerk? Dat laatste bleek het geval te zijn. 36 respondenten beschreven hun ideale kerk, het aantal 'feitelijke' typeringingen lag een stuk lager: 21 respondenten schetsten daarvan (ook) een beeld.

Om met de feitelijkheid te beginnen: het woord dat hier het meest werd gebruikt, was 'in de marge' of variaties daarop (9x). Daarnaast werd 8 keer gerefereerd aan het gesloten en logge, starre functioneren van de gemeente. Twee respondenten beschreven beeldend de onbekendheid van de gemeente:

'Ik vergelijk het weleens met de cultuursector waar je prachtige experimentele theaters hebt, waar heel mooie producties worden gemaakt, maar waar eigenlijk niemand op afkomt. Omdat het te specifiek is, of omdat het progressief is of té uitdagend, of juist weer té behoudend.' (interview 18)

'De plek van de kerk - mijn gemeente - in de samenleving is die van een winkel met grote schatten die maar spaarzaam bezocht wordt. Het best bewaarde geheim van B.' (interview 29)

Bij het verwoorden van hoe de kerk er idealiter uit zou zien, kwamen tal van beelden voorbij. De kerk als (licht)baken werd daarbij het meest genoemd (7x), soms ook in combinatie met de kerktoren als een baken dat omhoog wijst. Dicht bij het beeld van het baken liggen de beelden van licht (3x), vuurtoren (2x) en oriëntatiepunt (2x). Een voorbeeld:

'Een baken van geloof. Een vuurtoren van geloof met uitstraling. Ik denk vanuit de ecclesiologie, dat je de straat op moet, maar dat het begint op een plek van gebed en samenkomst, in de kerkdienst. De theologie begint bij de doxologie: dat jij mag bestaan in de liefde van God. En dat moet ergens stem krijgen, zoals in de liturgie. Niet zozeer in de prediking (dat is vaak toch nogal eenrichtingsverkeer). Het christendom begint ook niet bij de Bijbel (hoe had dat anders met Paulus gemoeten) maar bij een levende relatie met God - de bevindelijke ondertoon. Dat is eigenlijk de gedachte van Tillich: dat je mag aanvaarden dat je aanvaard bent ondanks dat je onaanvaardbaar bent. En die ervaring krijgt stem in de doxologie.' (interview 12)

De kerk als zout werd 4x genoemd. Beelden waarin de kerk min of meer profetisch tegenover de samenleving wordt gezet, kwamen eigenlijk niet

voor. De kerk als nar komt er misschien nog het dichtst bij in de buurt:

'De nar. Want de nar was aan het middeleeuwse hof de enige die de waarheid kon zeggen. Hij kon dat natuurlijk alleen als grap. Hij kon dat ook alleen doen op een manier dat hij nooit helemaal serieus werd genomen. De nar hoort er niet bij, de nar is raar. Maar de nar spreekt ondertussen als enige de waarheid en hij heeft soms ook iets van klokkenluider. Ik vind dat de kerk niet alleen de nar van de wereld is, maar zich ook veel meer zo moet durven presenteren. We moeten niet proberen net zo leuk en aantrekkelijk te zijn als de wereld, we moeten juist ook vreemd durven zijn. Ook dat zit in het beeld van de nar.' (interview 23)

Heeft de christelijke traditie iets unieks?

Stefan Paas formuleert in een publicatie van de Wereldraad van Kerken over evangelisatie een scherpe vraag: 'Is er iets dat onze burens alleen maar kunnen vinden in de christelijke geloofsgemeenschap en nergens anders?'¹⁰ We hebben in ons onderzoek deze vraag ook voorgelegd aan de predikanten en kerkelijk werkers: 'Heeft de christelijke traditie iets unieks, iets wat je elders niet vindt?' Slechts een enkeling toonde aarzelingen bij deze vraag. Die aarzeling werd vooral gevoed door de gedachte dat uniciteit automatisch ook superioriteit zou betekenen.

'Ik zou willen dat ik hier eenvoudig met ja op zou kunnen antwoorden, maar zo eenvoudig is dat niet. Ik ben niet zo arrogant om te denken dat er in andere levensovertuigingen geen goede dingen zijn, maar ik denk wel dat er iets unieks is in het christendom.' (interview 26)

Vrijwel alle ondervraagden gaven een positief antwoord. Hun antwoorden zijn daarbij overigens wel veelkleurig. De persoon van Jezus (Christus) wordt het meest genoemd als unieke gestalte in de christelijke traditie. In 23 antwoorden kwam Hij

(mede) voor. Dat Hij het meest wordt genoemd zal geen verbazing oproepen. Hij is immers 'het handelsmerk' van de christelijke traditie. Hij wordt daarbij overigens wel heel verschillend getypeerd: 'voorbeeldfiguur', 'loser', 'de ware mens', 'de mens van de tegenstem'. Een paar citaten:

'Ik vind van wel: de Germaanse cultuur viert hier hoogtij met het licht en het midwinterfeest, dus dat is het niet, maar toch wel de inspiratie van Jezus en hoe Hij hier op aarde heeft rondgelopen en ons heeft getoond hoe het koninkrijk van God kan zijn, en de mensen die tot op de dag van vandaag de moeite waard vinden om dat na te volgen, dat vind ik wel iets dat uniek is en dat is voor mij ook de reden om me in te zetten voor de kerk en het christendom en de gemeente. Jezus heeft ons woorden nagelaten en ons voorgedaan hoe je kunt leven in een ideale samenleving. Daar heb ik het ook vaak over. Niet zozeer over Jezus trouwens, maar veel meer in wat vage termen (behalve bij Kerst en Pasen), bijvoorbeeld bij die reactie op die Nashville-verklaring: God houdt van iedereen en verwelkomt iedereen, in plaats van: Jezus ging ook naar allerlei personen waar mensen aanstoot aan namen. Ik probeer mee te gaan in hoe men hier denkt, hoe kan het binnenkomen.' (interview 31)

'Ja dat is de christologie, de incarnatie. Daar ben ik erg van. Maar dan in de kenotische versie. De incarnatie gaat niet om de almacht maar om de kwetsbaarheid van God, om de ontlediging, de totale menswording van God (Fil. 2). Het gaat om de volledige kwetsbaarheid, en dat vind je in geen andere godsdienst op die manier terug. Het ontoereikende, het mislukkende, of laten we het gewoon maar de zonde noemen. Dat gaat niet over een diskwalificatie van het mens-zijn, het gaat erom dat de mens ontoereikend is. En dus niet zelfgenoegzaam is. En dat je door God aanvaard wordt. Christus deelt in die kwetsbaarheid. En God vertrouwt zich in de incarnatie toe aan de wellevendheid van mensen, daar zit een relationele component aan. Zonder mensen redt God het niet.' (interview 12)

10. "What is it that our neighbours can only find in the Christian community and nowhere else?", Stefan Paas, 'Challenges and Opportunities in Doing Evangelism', in: Gerrit Noort et al, *Sharing Good News. Handbook on Evangelism in Europe*, Geneva: WCC 2017, 41.

'Ik preek het meest de Jezus die onze opvattingen ter discussie stelt en die tegelijkertijd eet met tollenaars en zondaars. Dat vind ik ook wel de uitdaging om me te realiseren dat ik niet anders mens ben dan de ander. Dus de Jezus die ons opzoekt, ook als we er een potje van maken. Maar die ons tegelijk daarin ook uitdaagt om een andere weg te kiezen.' (interview 15)

Klassieke aanduidingen van Jezus als Heiland, Verlosser of degene die onze schuld verzoent komen we niet of nauwelijks tegen.

'Hij is voor mij de bron van inspiratie. De verlossing (Jezus gestorven voor mijn zonden) is niet mijn lijn, het exclusieve. Zijn levensweg is verlossend voor mij, Hem volgen is bevrijdend voor mijzelf. Jezus is heel inkluderend. De genade van God gaat vooraf aan heel het leven, dat is centraal voor mij. Dat is ook al vóór Jezus.' (interview 11)

'Jezus is in mijn beleving de sleutelfiguur in het geloof naar God toe. Ik ben niet meer van de hele klassieke versie: op Golgotha heeft Hij voor mij geleden (de versie van veel evangelischen en van de zwaardere hoek). Dat heb ik niet meer. Hij is voor mij wel de norm, de bril, waarmee je God kunt lezen. Maar dat is dan wel de Jezus die ik in de evangeliën tegenkom. En niet de Jezus die ik tegenkom in Openbaring, waar Hij als de strenge rechter optreedt.' (interview 14)

Ook min of meer klassieke begrippen als 'vergeving' en 'verzoening' worden niet vaak genoemd. Ze spelen op de achtergrond echter wel degelijk een rol. Vaak verbonden aan de persoon van Jezus, maar niet altijd, spreken de voorgangers over Gods acceptatie van de beperkte, kwetsbare, zondige mens.

'Voor mij is dat het onvoorwaardelijke, 'door de genade' dat is het unieke. Als wij nee zeggen tegen God en Hij blijft ja zeggen in Christus. Als wij niet iets hoeven presteren of iets kunnen verliezen als wij iets fout doen, dat wij nooit uit Gods hand vallen. En dat dan binnen het brede perspectief van het Koninkrijk van God. Het is

niet zo dat er geen goed of fout is, maar er is geen oordeel, geen veroordeling. Daarom zou ik geen psycholoog willen zijn, ik wil het over God kunnen hebben.' (interview 9)

'Het unieke is de Gekruisigde. Daarmee bedoel ik Jezus die gekruisigd is, maar ook dat God in het gebrokene is, in de gebroken mens, in de tekortschietende mens. Dat is uniek ten opzichte van andere religies. In andere godsdiensten gaat het er toch vooral om dat het allemaal goed moet zijn, en ik vind het bijzondere aan het christelijk geloof dat er in het gebrokene iets van God te vinden is.' (interview 17)

Deze genadige kant van het christelijk geloof - onvoorwaardelijke liefde - komt vaak terug in de antwoorden zonder dat dat deze expliciet gekoppeld wordt aan de kruisdood en de opstanding van Jezus Christus.

Twee voorgangers noemen de Bijbel als uniek voor de christelijke traditie.

'Maandag zei ik nog tegen de catechisanten, ik heb niks mooiers in de aanbidding. Elk gewoon boek daar denk je van, dat is met twee keer lezen wel uitgelezen. Maar de Bijbel, dat schuurt je, dat kraakt je, dat zit zo mooi in elkaar. Bij sommige dingen, zoals Genesis 3, dan denk ik: ik heb maar een kabouterverstand, God is zo veel groter. Mag Hij het ook nog een keer zeggen? Hij heeft zich geopenbaard in de Bijbel, en de Bijbel moet jou lezen.' (interview 2)

Hoe exclusief of inclusief is Jezus?

Het unieke van het christelijk geloof cirkelt rond Jezus. Dat zagen we hiervoor al. Niet iedereen noemt Hem bij name, maar vrijwel steeds is er focus op wie Hij was/is en hoe Hij optrad, leed, stierf en opstond. We hebben in een volgende vraag gevraagd naar wie Hij is in de missionaire communicatie. 'Hoe inclusief of exclusief is Hij in jouw ogen?'

Het is goed op deze plaats melding te maken van een zekere onhelderheid in de vraagstelling. De vraag naar exclusiviteit en inclusiviteit kan zowel slaan op Zijn omgang met de mensen die Hij

tegenkwam in Zijn jaren als rondtrekkende rabbi als op Zijn bemiddelende rol in de relatie van de mens tot God. Concreet: is Hij de enige en exclusieve weg naar de Vader?

Als het gaat om het eerste, dan leveren de interviews een zeer inclusief beeld op: Jezus sluit mensen in, ook zij die vaak worden uitgesloten in het menselijk verkeer. Hij is royaal en doorbreekt gangbare grenzen. Dat inspireert het eigen handelen en moet ook het functioneren van de gemeente kleuren.

Bij het tweede, de rol van Jezus in de verbinding van God en mens, noemden we als voorzet regelmatig de uitspraak van Jezus dat Hij de weg, de waarheid en het leven is (Johannes 14,6).

Meerdere geïnterviewden kwamen zelf ook met deze uitspraak. Het idee van 'de weg, de waarheid en het leven' in de exclusieve zin van het woord lijkt niet echt te leven. Slechts een paar respondenten wijzen op het unieke van Jezus Christus dat tevens exclusief is. Een van hen nuanceert dat overigens ook direct weer:

'Op de kansel spreek ik over Heer en Redder. Maar daarmee kun je niet missionair communiceren. Dan presenteer ik Hem eerder als bizar, anders, iemand die heel veel van wat wij zien als het goede ons al heeft meegegeven heeft, 2000 jaar geleden. Hoe inclusief of exclusief is Hij? Hij is de weg, de waarheid en het leven. Maar ik zeg dan vaak: een weg heeft ook een berm en hoe breed die is, dat weet niemand.' (interview 32)

Het idee dat er meer wegen naar Rome leiden, leeft breed onder de groep respondenten. Ze zoeken vanuit hun betrokkenheid op Jezus verbinding met anderen. Zo bijvoorbeeld deze predikanten:

'Omdat in exclusiviteit zomaar de gedachte kan schuilen dat je je af zou gaan zetten tegen de ander. De beweging tegenover die ander. Daar wil ik heel erg voor waken. Ik ben altijd op zoek naar verbindende krachten. Hoe meer mensen vanuit hun eigen achtergrond, hun eigen levensovertuiging, hun eigen geloof mee willen werken aan vrede en gerechtigheid, aan heelheid van de schepping, hoe liever het mij is. En daar hebben we als christenen een belangrijke - zelfs een unieke - bijdrage aan te leveren.' (interview 22)

'Hij is de kern waar het om gaat, het geloof in Jezus is mijn drijfveer, diep vanbinnen. Hoe inclusief of exclusief: dat is een heel spannende vraag. Zeker in onze multiculturele samenleving. Maar ik denk dan vaak aan wat Paulus zegt: je moet vrede houden, zoveel mogelijk, met alle mensen, het is niet aan ons om mensen te oordelen. Ik moet authentiek zijn in mijn geloof, dat is mijn opdracht. Het is niet mijn missie om anderen te overtuigen van mijn gelijk. Belangrijk is om samen het goede te doen.' (interview 30)

'Mijn grondtoon is dat Jezus er voor iedereen is. En of die mensen het nou aannemen of niet, dat vind ik wat minder belangrijk. Ik ben er niet van dat je Jezus móet aannemen, dat is voor mij allemaal veel te subjectief. Jezus is er voor iedereen. Ik hoop dat je daar instapt, maar daar hangt het niet vanaf.' (interview 17)

Misschien is dit laatste citaat wel een kernachtige formulering van de attitude van een meerderheid van de predikanten en kerkelijk werkers. Ze hopen dat mensen willen 'instappen', want dat is werkelijk heilzaam, maar ook als ze dat niet doen, is er geen man overboord. De liefde van Godswege blijft ook dan. Drang en dwang zijn uit den boze.

Soteria

We vroegen vervolgens naar de invulling van *soteria*, het Griekse woord dat we doorgaans vertalen met 'behoud', 'redding', 'verlossing'. Welke invulling geven de voorgangers aan dit begrip? Het viel op dat ze bij redding primair aan het hier en nu denken. Redding vindt primair in dit leven plaats door opname in de gemeenschap, door heling, door herstel van basisvertrouwen, door een veranderde manier van leven, door het openstaan voor de ander, door gezien en gekend worden (ook door God), door een leven in liefde en gerechtigheid, enz. Vanuit de Bijbel werden Zacheüs en de van overspel beschuldigde vrouw uit Johannes 8 genoemd. Jezus redt hen. *Soteria* krijgt daarmee misschien wel vooral een relationele en sociaal-maatschappelijke invulling, met tegelijk soms ook een min of meer vloeiende verbinding met God en Zijn toekomst.

Twee voorbeelden:

'God redt de mens van de zelfzucht, van het idee dat jij je eigen bestaan moet bewijzen of legitimeren. Nee, je bent bewaard in de liefde van God. En dat geeft rust. Je hoeft je eigen succes niet op te poetsen (Facebook en dergelijke). Er is, ook onder jongeren, grote nood aan het evangelie. Redding is binnenwereldlijk. De 'eewigheid' is vereniging met God, in deze tijd, niet in een buitentijdelijke eewigheid: het is een kwaliteit van leven, van hoe je je leven mag ervaren in deze werkelijkheid. Wat daar dan eventueel nog achteraan komt, na dit leven, laat ik gerust aan de genade van God over.' (interview 12)

Voor mij is dat: tot bestemming komen. Het verloren gaan, dat is je bestemming missen, afgesneden zijn van God, van rechtvaardig leven, in liefde leven. Jezus wijst mij op die weg. Redding is niet een beloning van later, zieleheil, daar maak ik me geen zorgen om. De mens is in God geborgen, het goede en het kwade. Verloren gaan is daar het lijntje mee kwijtraken.' (interview 11)

'Verloren gaan'

In de laatste zin van het citaat hierboven reageert deze predikant op onze vraag hoe ze 'verloren gaan' verstaat. Een woord als 'redding' heeft onheil als context: we moeten ergens van gered worden. En als dat niet lukt, dan kan er iets (of iemand) verloren gaan. Het Nieuwe Testament kent oordeel en gericht dat voor de mens verkeerd kan uitpakken. Het kan hem scheiden van het leven met God en zo kan zijn leven 'verloren gaan'. In met name orthodoxe kringen vinden we hiervan een echo, maar onze respondenten waren op dit punt overwegend heel terughoudend. 'Verloren zijn' of 'verloren gaan' werd vooral betrokken op ons huidige leven. Mensen kunnen er in dit aardse bestaan verloren bij staan of er verloren bij lopen, ze kunnen zich verloren voelen, niet gezien of gekend worden of in een doem blijven hangen. Mensenlevens gaan ook letterlijk verloren in een vaak meedogenloze wereld. Het hier en nu vraagt al onze aandacht. Slechts een kleine minderheid meent dat er voorbij onze lichamelijke dood wel degelijk consequenties kunnen vastzitten aan

een leven zonder God. Maar ook dan is er vaak voorzichtigheid en terughoudendheid:

'Er is een leven na de dood. Redding is dat Jezus je dat geeft. Dat kan ook nu al in dit leven zichtbaar zijn, er zijn glimpen van te zien. Verloren gaan, dat is er zeker wel, maar ik ben heel aarzelend om daar invulling aan te geven. Het is niet een stok waar ik mensen mee om de oren sla. Er zijn teksten waar het schuurt, maar die wil ik wel echt lezen, ook de apocalyptische stukken, die vragen echt om een keuze. Maar wie dat betreft, dat laat ik liever open. Ik ga niet uitspinnen wat er gebeurt als je tégen kiest, maar ik probeer te laten zien wat er gebeurt als je vóór kiest. Dat geeft perspectief, en hoop.' (interview 8)

'Redding is ook heel breed, en in iedere context kan dat iets anders zijn: vastzitten is er op allerlei manieren, en bevrijding daarvan ook. Een hel waar je eeuwig brandt is niet Bijbels. Bij hel denk ik aan Moria. Verloren gaan is ook een mogelijkheid: als iemand willens en wetens kampbeul is ... Er is ook een eind aan de berm, ergens is een sloot. Maar er moet wel recht worden gedaan. Het beeld van Lewis is wel mooi: God kan je overlaten aan je eigen keuzes waardoor je menselijkheid steeds verder afsterft.' (interview 32)

In grote meerderheid doen de geïnterviewden geen uitspraken over 'eewig verloren gaan'. Ze zijn zich bewust van hun begrenzing en laten dit over aan Gods goedheid en wijsheid. Een op de drie respondenten geeft expliciet aan dat ze niet kunnen geloven dat bij God mensen definitief verloren gaan. Twee citaten ter illustratie van deze beide posities:

'Redding betekent voor mij iemand uit mensionwaardige omstandigheden halen. Zoals houdingen, structuren, denkpatronen, psychische moeite, etc. Ik ben niet zo van dat je alleen gered wordt door Jezus Christus. Ik vind oprecht dat wij niet gaan over verloren gaan voor de eewigheid. Ik weet ook niet of een mens voor de eewigheid verloren kan gaan, dat is niet aan mij. Ik ben daar ook niet mee bezig.' (interview 26)

‘Je kunt je menselijkheid verliezen, doordat je niet bent, wordt, handelt wie je zou moeten, mogen, kunnen zijn: mens voor een ander en jezelf. Maar verloren in het kader van een hiernamaals, daar geloof ik niks van. Alles komt voort uit de Goddelijke Liefde en keert daarin ook weer terug.’ (interview 1)

De voorganger als missionaire aanjager?

‘Zie je een rol voor jezelf om jouw gemeente te stimuleren tot missionair zijn en handelen? Zo ja, welke rol is dat en hoe vul je deze in?’ Met deze vraag wilden we een beeld krijgen van de mate waarin voorgangers zichzelf zien als ambassadeurs voor missionair kerk-zijn. Het is goed om direct maar te melden dat de kansen op sociaal wenselijke antwoorden hier groot zijn. Het vergt immers enige moed om te zeggen dat je als voorganger hier helemaal geen taak voor jezelf ziet.

In meerderheid zien de voorgangers rond missionair kerk-zijn echt een rol voor zichzelf. ‘Stimuleren’, ‘inspireren’, ‘aanjagen’, ‘voortrekker zijn’, ‘opporren’, ‘toerusten’ en ‘verbinden’ zijn begrippen waarmee ze hun eigen inzet typeren. Opvallend was dat met name de kerkelijk werkers op deze vraag terughoudender reageerden. Dat leek niet te maken te hebben met een minder sterke missionaire drive, maar vooral met de vaak binnenkerkelijke spits in hun taak en de begrenzing die nodig is binnen een soms zeer kleine aanstelling.

Slechts enkele voorgangers gaven blijk van aarzelingen bij de genoemde rol:

‘Stimuleren zie ik meer als een bijeffect. Als ik voorga vertel ik vaak over actuele dingen met het Bijbelse verhaal erbij. Als het mensen aanspreekt, prima. Zo niet, dan is het ook goed. Ik zie mezelf als een soort kameleon, ik pas me aan bij de situatie waarin ik mensen aantref. Ik wil mensen niet een weg opdringen, want dan is dat altijd mijn weg die ik ze opdring. Mensen moeten hun eigen levensweg vinden. Ik bevroeg ze hooguit of ze daar ook consequent in zijn. Maar ik ga mensen niet op andere gedachten brengen.’ (interview 14)

‘Wat ik moeilijk vind: je kent de mensen, weet van hun problemen, ze zijn blij dat ze de week doorkomen, hun leven is soms in feite al zwaar. Ik vind het al heel bijzonder dat mensen soms in de kerk zitten en dat ze al trouw kunnen zijn aan de verenigingen, dat ze het proberen op hun manier. Ik kan wel grote plannen gaan verzinnen, maar dat is al snel veel te groot. En het meeste gebeurt ‘gewoon’, op een natuurlijke wijze, door gemeente te zijn in de week, kijken waar jij als gemeente de mogelijkheid voor hebt. Pas op voor de grote stap, dat kost zoveel energie en kracht. En het gevaar voor de dominee is dat je zelf ook niet meer dichtbij de bron leeft, dat je daar te druk voor bent. Het is al een kunst om in deze tijd staande te blijven. Paulus en een paar anderen, die hadden er tijd voor en werden onderhouden door de gemeenten, maar of nou heel de gemeente ging evangeliseren? Wat wel zo was: er ging wat uit van die mensen! Ze vielen op door hun manier van leven. Dat is ook mijn verlangen: dat we geen gekke bokkesprongen hoeven doen, maar dat mensen merken: hé, ze hebben zondag iets gehoord en dat is zó de moeite waard!’ (interview 2)

Ontwikkeling missionair bewustzijn van de gemeente

In meerderheid zien de ondervraagde voorgangers voor zichzelf een rol in het ontwikkelen van een missionaire openheid van de gemeente. Een vervolgvraag is dan uiteraard of ze op dit vlak ook een ontwikkeling bespeuren en zo ja, waar ze deze dan zien. Over deze ontwikkeling zijn ze minder positief dan over de eigen inzet. In meerderheid zien ze zeker ontwikkelingen en kunnen ze deze ook illustreren met concrete voorbeelden, maar 11 voorgangers zien niet of nauwelijks beweging op dit front.

‘Nee, dat zie ik niet. Maar misschien ook wel omdat dat weinig genoemd wordt. Ik heb hier wel zo’n map voor me liggen met van allerlei voorstellen, maar ik ben bang dat je dan iets krijgt als: moeten we dat er dan ook nog weer bij doen? Terwijl er al zoveel gebeurt.’ (interview 3)

'Nee, ik denk toch wel dat het vooral naar binnen gericht is. Ik zie niet een soort groei of zo. Het is meer iets van de boel overeind proberen te houden. Hoewel het niet een heel gesloten gemeenschap is, maar toch, missionair is men niet. Ik denk dat veel van mijn leden ook bezig zijn met de vraag 'wat geloof ik nou zelf eigenlijk?' En die vraag is zo groot dat ze niet echt bezig zijn met de vraag hoe ze dan hun geloof met de ander kunnen delen. Ze hebben hun handen vol aan hun eigen leven, maar ook aan hun eigen geloven.' (interview 17)

'Bij enkelingen wel. Maar dat zijn dan toch eigenlijk mensen die aangeraakt zijn door de evangelische beweging. Een groot deel van mijn gemeente is vrijzinnig. Die zijn vrijzinnig geworden, ze zijn opgeschoven van midden-orthodox naar vrijzinnig. En die hebben dit helemaal niet. Dat hun kinderen er niets meer aan doen, dat is gewoon zo. En dat zijn prima kinderen, waarom zou je die nog lastig vallen met het evangelie?' (interview 21)

De vaak sterke interne gerichtheid wordt door meerdere voorgangers genoemd, maar in meerderheid zien ze toch ontwikkelingen richting een grotere betrokkenheid op de omgeving.

'Ja dat zie je wel, een soort verbazing zie je, over wat er kán. En dat benadrukken zie ik ook wel als mijn taak. Er is openheid voor wat ik inbreng aan impulsen. Mensen worden positiever over wat kerk-zijn kan betekenen, ook voor de wijk waarin ze wonen.' (interview 7)

Twee van de geïnterviewde voorgangers volgden de missionaire specialisatie die vanuit de dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk wordt verzorgd. In die cursus wordt ook de kerkenraad actief betrokken. Een van deze voorgangers zei het volgende:

'De kerkenraad moest zich committeren aan de missionaire specialisatie die ik volgde. Ik zie zeker beweging in de gemeente: de dingen die we doen en het gemak om daar vrijwilligers voor te krijgen. De moestuin, gezinsverzorging samen met vrijgemaakten, voedselbank, noaberschap

(gratis klussendienst), dat is wel allemaal tussen de oren gaan zitten. Ook dat de diensten laagdrempelig (moeten) zijn.' (interview 9)

Vier voorgangers noemen het missionaire accent in hun beleidsplan. Elf voorgangers worden concreet en komen met voorbeelden van initiatieven en gebeurtenissen:

'Vaak lukt het niet omdat het aan de agenda van mensen raakt bijvoorbeeld. Maar ik ben wel trots bijvoorbeeld op mijn kerkenraad in deze coronatijd. Een moeder van Marokkaanse origine, moslima, meldde zich met het verzoek haar zoontje te dopen, in heel haar ingewikkelde situatie. En dat ze ook zelf gedoopt wilde worden. Van verschillende kanten kreeg je vervolgens vragen en bedenkingen, maar net als ik vond de kerkenraad dat dat moest kunnen. Dan laten we toch zien waar we als kerk voor staan.' (interview 5)

'Ja, dat komt heel langzaam op gang. En dat wordt zichtbaar door de activiteiten die door onze nieuwe predikant worden opgezet. Ook in samenwerking met de missionair predikant, met de jeugdwerkers in de stad. Dat ze veel activiteiten voor kinderen organiseren en via Facebook duidelijk maken dat andere kinderen ook mee kunnen doen. Het is niet exclusief meer voor kinderen in de kerk. Met het kinderwerk waren er altijd kinderkampen, en daar komen steeds meer kinderen van buiten de kerk naartoe. En dat wordt nu ook door de diaconie ondersteund. En dat is ook een vorm van missionair werk. Want het kwam erop neer het laatste jaar wat ze hebben gedaan, dat ze zelfs slaapzakken hebben bij moeten kopen. Omdat sommige kinderen die gewoon niet hadden. Of een luchtbed. Nou ja die zijn nu voor algemeen gebruik, die worden gewoon bewaard in een van de kerken met dat het er gewoon niet is. Dat geeft iets aan van die gezinnen.' (interview 37)

Contacten met mensen buiten de kerk

We hebben onderzoek verricht onder gemeentepredikanten en kerkelijk werkers die binnen een of meer lokale gemeenten werkzaam zijn. Maar ook

daar beperken contacten zich uiteraard niet tot de leden en andere betrokkenen. We vroegen naar contacten met mensen buiten de kerk, afgezet tegen de binnenkerkelijke contacten. Het ging ons daarbij vooral om contacten binnen het kader van de *civil society*, dat wil zeggen om contacten die duiden op de integratie van de lokale gemeente in de bredere samenleving.

Als we de antwoorden overzien, dan is het beeld dat van een zeer beperkt aantal contacten. Voorgangers functioneren vooral binnenkerkelijk. We hebben ze geen lijst voorgelegd met mogelijke contacten of netwerken, en dat maakt het ook lastig hier een goed overzicht te geven. Het beeld is echter wel duidelijk: er zijn zeker contacten in het kader van de *civil society*, maar de kerk neemt hier overwegend een heel bescheiden plaats in. Vier respondenten noemden de school, 3 vertelden over hun contacten met de burgemeester of het college van B&W. Ook het maatschappelijk werk werd 3 keer genoemd. Twee keer werden contacten met de huisarts(en) gemeld. Slechts een enkeling noemde een veelheid aan contacten:

'Ik woonde niet in de kerkelijke gemeente, dat was lastig wat dat betreft. Maar er was wel een circuit. Sparren met mensen als X, een uitgever. Ik denk dan bijvoorbeeld ook aan het houden van een inleiding in de bioscoop in V. tijdens het plaatselijke filmfestival. Dat levert leuke contacten op. Of lijntjes met de bibliotheek of met het provinciale museum. Ik denk ook aan contacten met instellingen voor hoger onderwijs. Ik ga daar nu weg, maar er is een groep die die lijntjes verder ontwikkelt. Ook de gesprekskring die uitgroeide van in het begin 12 mensen tot 60 was heel divers; ik leerde daar ook veel mensen van buiten de kerk kennen.' (interview 1)

Contacten met mensen buiten de kerk zijn er uiteraard ook via uitvaarten en andere bijzondere vieringen. Slechts één voorganger noemde digitale communicatie via een eigen blog en via Facebook. We hebben niet expliciet naar het gebruik van social media gevraagd, maar kennelijk is het gebruik ervan ook niet zo evident dat de voorgangers het zelf spontaan inbrachten. Het streamen van de vieringen sinds corona blijkt soms nieuwe contacten op te leveren. Sommige voorgangers kiezen bewust voor plekken buiten het eigen kerkelijke circuit:

'Ja, ik ben bijvoorbeeld ook bij een plaatselijke Lions club gegaan. Ik ben daarvoor gevraagd en dat leek me ook goed. En ik ben actief in allerlei sociale media-kanalen: van plaatselijke fotografen tot sisterhood. Ik zie daar veel en ik kan daar ook mijn verhaal kwijt. Toen ik hier kwam heb ik ook bewust geprobeerd om buiten de kerk kennis te maken op plekken waar de kerk van betekenis zou kunnen zijn of andersom.' (interview 31)

Niet-kerkelijk betrokken vrienden, familie en kennissen

Ging het hierboven vooral om professionele contacten, er is uiteraard ook een privéleven. We vroegen naar het aandeel niet-kerkelijk betrokken en/of niet-gelovige vrienden en kennissen. De antwoorden lieten een heel breed beeld zien. Sommigen gaven aan ook in hun privéleven vooral in een christelijke bubbel te leven, anderen daarentegen gaven aan dat hun vrienden en kennissen overwegend buitenkerkelijk waren. In meerderheid zijn de vriendschappelijke contacten echter met geestverwanten.

De beleving van de dienstenorganisatie en haar materiaal

De afsluiting van het interview werd gevormd door twee vragen over de beleving van de dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk. In 'Utrecht' is missionair kerk-zijn echt een speerpunt en we wilden weten hoe de voorgangers dat ervoeren. We vroegen daarbij naar de algemene beleving van 'Utrecht' en de bruikbaarheid van het materiaal dat de dienstenorganisatie ontwikkelt.

Er bleek veel scepsis te bestaan rond het functioneren van de dienstenorganisatie. De antwoorden - de zes uitsluitend positieve daargelaten - gaven het gevoel van afstand tussen de lokale gemeente en de dienstenorganisatie. 'Utrecht' is te algemeen, te veel zingend, te divers, te weinig solidair met de gemeenten die het moeilijk hebben, te pionier-georiënteerd. Succesverhalen bouwen niet op, maar frustreren. Er wordt te veel op het bordje van de lokale gemeente/voorganger gelegd. Een kleine bloemlezing:

'Ik ervaar het als nogal groot en dwingend. Het zijn vaak hele grote stukken, bladzijden lang. En het gevoel dat bovenkomt dan is vaak: moeten wij dat allemaal doen? Het gevoel van overvraagd worden. Een arbeider kon een hectare land op een dag omspitten. Als je hem vroeg om 10 hectare op een dag te doen, dan begon hij niet eens ...' (interview 3)

'Vanuit de pioniersgedachte, wat je noemde als typering van Roest, dat verraste me. Eerder voelde ik me met mappen en opdrachten toch wel aan het werk gezet op een vervelende manier, het slaat je lam, ook al die succesverhalen. We zijn niet allemaal H.' (een protestantse gemeente die het goed doet/deed, SS) (interview 5)

'Ik ervaar dat als gestold. Zowel in het binnenland als in het buitenland. De communicatie, wat wordt gedaan door de afdeling communicatie, ziet er prachtig uit. Maar als predikant vind ik het leeg. *Petrus* is een leuk blad voor gemeenteleden. Geef mij ook maar een beetje meer de eerlijke achterkant van het verhaal. Als toerusting voor predikanten schiet het tekort. Ik denk ook wel eens 'jullie hollen gewoon achter de feiten aan, jullie hebben de menskracht niet om te weten waar we naartoe moeten'. Dan zijn er allerlei acties rond corona, op zich goed, maar verder lijkt de boodschap 'modder allemaal maar wat verder aan'. Als ik kijk naar mijn jonge collega's in de mobiliteitspool, die soms opdrachten krijgen die wel heel erg zwaar zijn, zeker zonder ervaring, dan denk ik wel eens dat jullie als dienstencentrum ons in de steek laten. Positief is de aanwezigheid van de classispredikant. Die heeft via Zoom ook eens een gesprek georganiseerd. Dat was goed. De situatie in de kerk is heel erg moeilijk, en niemand weet de antwoorden, maar ik mis wel het gevoel dat we het samen moeten doen. Ik weet niet of het realistisch is dat ik dat verwacht vanuit het dienstencentrum, maar ik heb het wel nodig.' (interview 20)

een aantal keer positief genoemd. De 30 kansrijke modellen uit 2009 worden vier keer genoemd.

Als de respondenten concreet worden rond positieve ervaringen met de dienstenorganisatie, komen ze vaak uit bij de Missionaire Rondes (2009-2014) (10 keer genoemd). Deze zijn - overwegend in positieve zin - blijven hangen, hoewel men ook constateert dat het effect weer wegebt. Zichtbare *linking pins* als de classispredikanten en de dorpskerkenambassadeurs worden ook genoemd, zij het op zeer bescheiden schaal. Ook de naam van scriba René de Reuver wordt een aantal keer positief genoemd. Gezichten doen er kennelijk toe.

Nabranders

Aan het eind van het interview vroegen we of er eventuele punten waren die nog niet aan de orde waren geweest en die de respondent wel van belang achtte. Dat leverde nog tal van opmerkingen, missionaire praktijken, suggesties en adviezen op. Ik neem deze hier niet over, maar noem wel een opvallend element in deze nabranders. Meerdere predikanten en kerkelijk werkers bedankten ons na afloop voor het gesprek. Ze ervoeren het gesprek als verdiepend en verrijkend. We kregen daarbij soms de indruk dat ze niet veel plekken hebben waar diepere theologische reflectie echt de ruimte krijgt.

Het materiaal wordt door een behoorlijk aantal respondenten zeker gewaardeerd, maar opmerkelijk hoog is het aantal dat er niets mee doet of er iets op tegen heeft. Het blad *Petrus* wordt een paar keer in positieve zin genoemd. Het lijkt beter te scoren dan het tijdschrift *woord&weg*. Ook de nieuwsbrief wordt

Evaluatie

Nu de uitkomsten van het onderzoek gepresenteerd zijn, is het goed enkele zaken eruit te lichten en deze nog eens onder het vergrootglas te leggen. Ik begin daarbij niet theologisch-inhoudelijk, maar met het signaal dat het onderzoek afgeeft over de communicatie van de dienstenorganisatie met 'het land'. Aansluitend komen dan meer theologisch-inhoudelijke thema's aan bod.

'Geen berichten maar gezichten'

Een van de doelen van het onderzoek was om een beeld te krijgen van hoe de dienstverlening uit 'Utrecht' wordt beleefd en gewaardeerd. De dienstenorganisatie is er niet omwille van zichzelf, maar omwille van de lokale gemeente. Het verrichte onderzoek maakt duidelijk dat de waardering gemiddeld genomen bepaald niet groot is. Er is afstand tot 'Utrecht'.¹¹ Tegelijk zien we waardering voor het initiatief om de interviews te houden en blijken de gesprekken ook bij te dragen aan de eigen reflectie van de predikanten en kerkelijk werkers. Het onderzoek heeft laten zien dat er behoefte is aan contact en uitwisseling rond (theologisch-) inhoudelijke thema's. We kregen daarbij soms de indruk dat deze voorgangers niet veel plekken hebben waar diepere theologische reflectie echt de ruimte krijgt. Heeft dat te maken met gebrek aan veiligheid (in een zeer plurale kerk) of speelt hier de wijze van - vooral schriftelijk - communiceren van de dienstenorganisatie (ook) een rol? Het valt op dat de ontmoetingen in het kader van een aantal missionaire rondes relatief vaak positief terugkomen in de beleving van de dienstverlening. Ontmoetingen lijken belangrijk te zijn. Opmerkelijk in dit verband is ook dat de 20 pioniers die we op een later tijdstip ongeveer rond dezelfde thema's hebben geïnterviewd een veel positiever beeld schetsen van de dienstenorganisatie. Ze noemen daarbij in het bijzonder de pioniersweekenden waar ruimte is voor ontmoeting, inhoudelijke uitwisseling en toerusting.¹²

De resultaten van beide onderzoeken leveren een belangrijk signaal op: het lijkt vruchtbaar te zijn de dienstverlening minder via materiaal te laten lopen en meer via het initiëren en faciliteren van inhoudelijke ontmoetingen.

Een missionaire revival?

Dit rapport begon met een referentie aan een onderzoek uit 2014. Daarin scoorden missionair en diaconaal werk heel mager. In de gehouden interviews ligt dit anders. Opmerkelijk is bijvoorbeeld de hoge score op de derde *mark*, het 'lenigen van menselijke nood door liefdevolle diaconie'. Deze is zelfs hoger dan die op de eerste *mark*, waarin het gaat om missionaire verkondiging. Missionaire en diaconale presentie komen - anders dan in 2014 - dus bepaald niet als stiefkindjes tevoorschijn. Nu zijn beide onderzoeken uiteraard niet goed vergelijkbaar, maar zou het kunnen dat de missionaire *revival* binnen de Protestantse Kerk - denk bijvoorbeeld aan de grote inzet op pionieren - toch een kerkbreed effect heeft gekregen? Zijn ook de 'gewone' gemeente en haar voorgangers mee gaan bewegen richting een grotere missionaire openheid? In ieder geval zien de voorgangers zich als missionaire 'aanjagers'. Meerderen geven ook aan vrijmoediger te zijn geworden in de communicatie van het evangelie. Ze zien voor een deel dat hun gemeente ook beweegt op dit punt en kunnen dat ook illustreren met concrete voorbeelden. Elf voorgangers constateren daarentegen dat in hun gemeente(n) niet of nauwelijks beweging is. De indruk van deze laatste groep voorgangers spoot met het IPSOS-onderzoek uit 2020 in opdracht van de Protestantse Kerk. Het onderzoek richtte zich op de toekomstbestendigheid van lokale gemeenten. Deze staat onder druk, en veel gemeenten voelen wel aan dat een nieuwe missionaire openheid van belang is, maar zien daar ook tegenop. Het onderzoeksverslag constateert in dit verband het volgende:

11. Daarmee spoot dit onderzoek met het eerdere IPSOS-onderzoek dat de dienstenorganisatie liet uitvoeren.

In het rapport wordt onder meer het volgende geconstateerd: 'De grootste barrière om de dienstenorganisatie met strategische vragen te benaderen is het afstandelijke en zendende imago.' (IPSOS-rapport 'Toekomstbestendigheid', 2020, p. 9)

12. Het verslag van dit onderzoek zal op een later moment beschikbaar komen.

‘Daarnaast realiseren gemeenten zich dat het gesloten karakter van de kerk toekomstbestendigheid in de weg staat. Daarom is een specifieke verandering die ze terughoudend maakt in het aanklaarten van toekomstbestendigheid het meer naar buiten gericht en missionair moeten worden.

- Er is angst dat als je toekomstbestendigheid aanklaart, de gemeente ook verwacht dat je zelf missionair aan de slag gaat.
- Men voelt zich hier over het algemeen oncomfortabel en onveilig bij, er is een risico dat anderen je overtuigingen ter discussie zullen stellen.
- Daarnaast past het actief uitdragen van je visie met als doel anderen ervan te overtuigen niet in het huidige tijdsbeeld van vrijheid en individuele waarheid.
- Ten slotte is er angst voor het beeld dat mensen van buiten van de kerk hebben, bijv. starheid, gesloten zijn en misbruikschandalen.’

In het IPSOS-rapport wordt een spanning zichtbaar die we ook in het eigen onderzoek tegenkwamen: een missionaire gerichtheid vanuit het belang van het voortbestaan van de gemeente. Deze spanning is onvermijdelijk. Elke organisatie zal nieuwe leden of betrokkenen moeten rekruteren, wil ze voort blijven bestaan. Tegelijk kan missionair kerk-zijn geen fuik zijn waarin mensen verstrikt kunnen raken. Missionair zijn heeft altijd iets onbaatzuchtigs, het is een dienst aan mensen ‘om niet’. Het goed omgaan met dit spanningsveld begint met de erkenning dat hier inderdaad een spanning ligt. Daarom zijn goede gesprekken over het waarom van missionair (willen) zijn ook belangrijk. De vijf *marks of mission* kunnen daarbij behulpzaam zijn: bij welke van de vijf ligt jouw passie het meest en waarom? Passie is hier

van belang. Een missionaire heroriëntatie moet het niet hebben van een gevoel tekort, maar van een overvloed van vreugde. Treffend in dit verband is wat Gert-Jan Roest schrijft in zijn artikel over missionair kerk-zijn: ‘Betrokken, gezonden, getuigen, geroepen ... dit lijkt een zware opdracht. Toch krijg je in het Nieuwe Testament niet de indruk dat de vroege kerk de missionaire kant van kerk-zijn als een last ervoer. De missionaire beweging kwam niet op gang vanuit plichtsbesef, maar vanuit een explosie van vreugde.’ De aanwezigheid van vreugde - of het ontbreken daarvan - zou wel eens een heel bepalende kracht in het missionaire functioneren van gemeenten kunnen zijn.

‘Gestorven voor onze zonden ...’

De persoon van Jezus Christus wordt het meest genoemd bij de vraag naar het eventuele unieke aan de christelijke traditie. We constateerden hierboven al dat dat op zich niet hoeft te verbazen. Henk de Roest was er alweer even geleden heel duidelijk over: ‘Wanneer we Jezus uit de kerk zouden halen, blijft er niets van over. Een kerkelijke gemeenschap, hoe klein ook, die voluit christelijk wil zijn, kan niet anders dan op een niet-opdringerige manier over haar eerste liefde, Jezus, beginnen.’¹⁵ Jezus is het hart van de christelijke gemeente. De diepste identiteit van de kerk ligt niet in wat zij doet, ligt niet in al haar activiteiten, maar in haar verbondenheid met Jezus Christus.

De uitspraak van De Roest lijkt te worden beaamd in het onderzoek. Tegelijk zien we wel een verschuiving ten opzichte van het klassieke belijden van Jezus. Typering als Heiland, Zaligmaker of Verlosser komen niet of nauwelijks voor.¹⁶ Samenhangend hiermee valt ook op dat de lijn van Jezus’ plaatsvervangend lijden en sterven niet sterk terugkeert in de gesprekken. Dat spoort met een recent onderzoek in pioniersplekken naar de invulling van Goede Vrijdag en Pasen.¹⁷

-
13. IPSOS, *De sleutel tot toekomstbestendigheid ligt in het creëren van een kerk die van en voor iedereen is*. Rapport voor Rian Binnendijk, dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk in Nederland, februari 2020, p. 21 (niet gepubliceerd). Vanuit het citaat kan de vraag opkomen of het IPSOS-rapport missionair niet te veel terugbrengt tot evangelisatie.
 14. Gert-Jan Roest, ‘[Wie wil er missionair zijn?](#)’, p. 4. Hij verwijst daarbij naar Lesslie Newbigin, *The Gospel in a Pluralist Society*, Grand Rapids 1989, p. 116.
 15. Henk de Roest, *Een huis voor de ziel. Gedachten over de kerk voor binnen en buiten*, Zoetermeer 2010, p. 137.
 16. Anders dan in bijvoorbeeld het oudere synodale geschrift *Jezus Christus, onze Heer en Verlosser. Synodaal geschrift van de synoden van de Nederlandse Hervormde kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden*, 2000 (geraadpleegd 25 mei 2021).
 17. Jan Martijn Abrahamse, ‘Goede Vrijdag en Pasen op afstand. Een praktisch-soteriologische analyse’, in: *Kerk en Theologie*, 71 (2021) 3, p. 214-227.

Het komt ook overeen met eerder onderzoek van de protestantse predikant André Verweij naar 'soteriologische arrangementen' in preken, gehouden in de Veertigdagentijd.¹⁸ Hij onderscheidt vier arrangementen, waarvan het eerste, dat van de *redemptive proximity*, het meest voorkomt: Jezus deelt ons leven, is ons nabij, ook in het lijden. De meer klassieke opvatting van Jezus' lijden en sterven als een arrangement tussen de Vader en de Zoon omwille van ons komt zeker ook voor in het onderzoek van Verweij, maar is niet dominant. Ook in de interviews zien we maar heel weinig expliciete verwijzingen naar dit plaatsvervangend en verzoenend lijden en sterven. Golgotha blijft expressis verbis buiten beeld. Ook waar ruim de aandacht wordt gevraagd voor bijvoorbeeld het gewicht van vergeving, gebeurt dat niet in klassieke bewoordingen. Zo bijvoorbeeld in het volgende fragment:

'Het principe van vergeving vind ik uniek in het christelijk geloof. Dat er niets voor nodig is om weer met God in het reine te komen. Je hoeft er niet voor te betalen, je hoeft er geen offers voor te brengen. Je hoeft alleen schuld te belijden, dat is in principe genoeg om weer met jezelf, met God, met de ander in het reine te zijn. Dat vind ik ook wel *the unique selling point* van het christelijke geloof. Als psycholoog weet ik ook hoeveel goeds vergeving kan doen met de mens. En er is zoveel onmin in de samenleving, je zou hier veel meer op in kunnen zetten. Dat heb ik in mijn vorige gemeente ook gepropageerd. Bijvoorbeeld in het proces van samengaan van Hervormd en Gereformeerd heb ik gepleit voor een week van verzoening, voorafgaand aan die gesprekken. Dan kreeg ik wel altijd de kritiek dat ik een idealist ben, dat het toch niet haalbaar is. Maar dan wees ik er toch op dat het volgens mij de kern is van wat ons samenbindt. Ik heb nog steeds wel iets met de verzoeningsleer, of eigenlijk heb ik wel veel met de verzoeningsleer, gericht op Christus, maar ik ben geen biblicist of iemand die niet mee wil gaan met het moderne denken over geloof en theologie.' (interview 18)

Deze predikant bepaalt ons bij het existentiële thema van schuld, vergeving en verzoening en de plaats van Jezus' lijden en sterven daarbinnen. Ik plaats er een paar observaties bij. Gert-Jan Roest schrijft dat in de gesprekken die hij jarenlang als pionier-voorganger voerde met twintigers en dertigers het thema schuld in de beleving van zijn gesprekspartners niet het meest existentiële was. Gevoelens van schaamte en machteloosheid waren dat eerder.¹⁹ Illustratief is hier misschien ook het loslaten van de brugillustratie door de orthodox-evangelicale studentenbeweging de Navigators. Decennia lang werkten ze in de vorm van een tekening met deze eenvoudige voorstelling (Jezus als enige en noodzakelijke brug die de kloof tussen de heilige God en de zondige mens kan overbruggen), maar in toenemende mate ervoeren ze deze illustratie als te smal. Heil is 'multi-relationeel', er is meer dan enkel verzoening met God. Vanouds is het verzoenend lijden en sterven van Jezus Christus altijd een belangrijk soteriologisch motief geweest, zeker ook omdat onze eeuwigheid ermee gemoeid was. Maar hier zien we dus een kentering. Als we het wat zwart-wit zeggen: geloven is minder 'zondemanagement' en '(eeuwigdurende) levensverzekering' en meer een bron van bevestiging, levensvernieuwing en sociaal engagement in het hier en nu. De soteriologie lijkt breder te zijn geworden. Goede Vrijdag als beslissend moment in de heilsgeschiedenis heeft een minder prominente plaats gekregen ten gunste van de jaren van Jezus' openbaar optreden die eraan voorafgingen, zo zou je de resultaten van het onderzoek kunnen duiden. Verhelderend in dit verband is het onderscheid dat Stephen B. Bevans maakt tussen *a redemption-centered orientation* en *a creation-centered orientation*.²⁰ In de eerste oriëntatie is er een grote kloof tussen God en mensen. Ze zitten niet van nature op één lijn, er is een fundamentele transformatie nodig om de verbinding en de communicatie weer te herstellen. Gods genade kan niet bouwen op het fundament van de menselijke natuur. Daarvoor is er te veel kapot. Het herstel gaat in Jezus Christus van God uit. In de *creation-centered orientation* zien we een veel minder sterke scheidslijn. God laat zich zien in de 'gewone'

18. André Verweij, *Positioning Jesus' Suffering. A Grounded Theory of Lenten Preaching in Local Parishes*, Delft 2014.

19. Gert-Jan Roest, 'Jezus in postmoderne kleren. Mijn verschuivende visie op heil', in: *Inspirare. Tijdschrift voor charismatische en evangelische theologie*, 2 (2020), 2, 19-28. Voor andere ervaringen op dit punt zie Sake Stoppels, [Heil zien in missionaire initiatieven](#), Ede: CHE 2019, p. 17-24. (geraadpleegd 3 maart 2021)

20. Stephan B. Bevans, *Models of Contextual Theology*, New York 2008, p. 21 ev.

werkelijkheid. Deze werkelijkheid is sacramenteel. We kunnen dan ook positief naar de wereld kijken. Bevans noemt in dit verband Karl Rahers 'anonieme christenen'. Ook buiten onze kaders is er leven in het spoor van Jezus. Bevans legt de verbinding niet zelf, maar de *creation-centered* benadering vormt een natuurlijk bedding voor het *missio Dei* concept: missie is niet primair de missie van de kerk, maar de missie van God zelf.²¹ De drie-ene God is al daar waar de kerk soms nog in geen velden of wegen te zien is. De Geest gaat niet van de kerk uit, maar gaat voor haar uit. Het is de roeping van de kerk te ontdekken waar en hoe God betrokken is op Zijn schepping om daar vervolgens bij aan te sluiten. Er is veel goeds buiten de kerk.

In termen van Bevans zouden we kunnen zeggen dat we in de interviews relatief veel *creation-centered* benaderingen terugzien. Er is zeker het besef van de beperktheid van de mens en de noodzaak van vergeving en genade, maar deze wordt overwegend niet expliciet verbonden met het verzoenend lijden en sterven van Jezus Christus. Het accent lijkt te zijn opgeschoven van 'zijn doen voor ons' naar 'zijn voordoen voor ons'. Is daarmee de vraag naar schuld en (bemiddeling van) vergeving minder urgent? Vraagt missionaire communicatie van het evangelie om meer aandacht voor bijvoorbeeld schaamte, (on)vrijheid, machteloosheid, prestatiedruk, eenzaamheid en polarisatie?²³

We raken hier vanuit de soteriologie aan fundamentele theologische vragen. Deze vallen vanuit het verrichte onderzoek uiteraard niet te beantwoorden. Ze vragen echter wel om serieuze aandacht, want het gaat hier om de kern(en) van het christelijk geloof die existentieel zullen moeten raken aan mensenlevens. Op welke fundamentele menselijke

vragen biedt het christelijke geloof antwoorden die er echt toe doen? Groeit het contextueel mee met de verschuivingen in onze cultuur en wat deze doen met individuele mensen? Ik noem een paar thema's. Soms wordt wel gesproken van een verschuiving van een schuldcultuur naar een schaamtecultuur. Is die er werkelijk en zo ja, wat betekent dat dan voor het christelijk getuigenis? De ecologische crisis tilt schuldbesef op van het individu naar het collectief, maar maakt tegelijk ook onmachtig. We kunnen er immers niet tegenop. Wat doet dat met ons? En ten slotte, welke invloed heeft de digitale revolutie op ons? Hoe kan het christelijk geloof ons helpen om staande en geborgen te blijven in een grenzeloos impulsrijke samenleving?²⁴

Meerdere wegen naar Rome

In onze authenticiteitscultuur is er doorgaans geen religieuze autoriteit waarvoor we hebben te buigen. We zoeken 'van onderop' naar een bevredigende spiritualiteit, seculier dan wel religieus. Elke levensbeschouwing is optioneel: je kunt haar kiezen, maar er is geen enkele noodzakelijkheid, er is geen stok achter de deur. Daarbij kunnen we ook naar hartenlust overtuigingen en praktijken combineren die voorheen onverenigbaar waren of in ieder geval leken te zijn.²⁵ Zo pleit bijvoorbeeld een van de geïnterviewde predikanten voor ruimte binnen de kerk voor de gedachte van reïncarnatie. Denkbare sancties die ervoor zorgen dat we binnen de lijnen van een eigen traditie blijven kleuren, worden nauwelijks nog ervaren. Dat geldt misschien ook wel voor de noodzaak ons leven voor een eventuele eeuwigheid te bewaren. Het accent ligt sterk bij het hier en nu.

21. Zie voor het *Missio Dei*-concept Gert Jan Roest, 'Wie wil er missionair zijn?' Utrecht 2020, p. 19-21.

22. Andrew Root schrijft: 'Our age shifts guilt's source from a transcendent, personal force, whose law we fail to obey, to our own selves. We are guilty to ourselves by our self.' In: *The Congregation in a Secular Age*, Grand Rapids 2021, p. 45.

23. Stefan Paas schreef een uitdagend artikel rond het stichten van gemeenschap in een gepolariseerde en door eenzaamheid geteisterde samenleving: 'De weg van de vrede. Heil en verlossing in de hedendaagse missionaire praktijk', in: *Kerk en Theologie* 72 (2021), 3, p. 246-259.

24. Zie hier ook Sake Stoppels, [Heil zien in missionaire initiatieven](#). Een zoektocht naar de theologie achter nieuwe vormen van geloofsgemeenschap, Ede 2019, p. 16 ev., en Tim Keller, *Een aantrekkelijk evangelie. Naar een nieuwe ontmoeting met de westerse cultuur*, Franeker 2021, p. 10,11.

25. Het rapport *God in Nederland* laat zien dat er druk interreligieus gebricoleerd wordt en dat mensen met gemak spirituele en religieuze elementen combineren die voorheen elkaar min of meer uitsloten. Bijna een kwart van de onderzochten gaf bijvoorbeeld aan zich verwant te voelen met twee of meer religies. Ton Bernts, Joantine Berghuijs, *God in Nederland 1966-2015*, Utrecht 2016, p. 133. We moeten daarbij wel aantekenen dat hier ook de verwantschap van christenen met het jodendom is meegenomen. Dat is een vorm van verwantschap die al met een van de bronnen van de christelijke traditie, te weten de Tenach, is gegeven.

Een en ander geeft heel veel spirituele speelruimte en vrijheid.²⁶ Predikanten en kerkelijk werkers zoeken in deze veelkleurige, 'optionele' samenleving hun weg. De interviews leren ons dat ze heel graag mensen zien 'instappen' in het christelijk geloof, maar dat ze geen druk willen uitoefenen om tot zo'n stap te komen. Op de achtergrond speelt hier de beleving van de eeuwigheid mogelijk een rol. We zagen hiervoor dat in meerderheid de geïnterviewden geen uitspraken over doen over 'eeuwig verloren gaan'. Een deel laat dit over aan Gods goedheid en wijsheid. Als stervelingen aan deze kant van de dood hebben we daar geen zicht op, zo kunnen we hun posities samenvatten. We zouden dit met Philip Wall 'soteriologische agnosticisme' kunnen noemen.²⁷ Een ander deel meent dat er voorbij de grens van onze fysieke dood geen mensen verloren gaan. Als er al verlorenheid is (en dat is er volop in de ogen van de voorgangers!), dan is dat concreet aanwijsbaar ('Bij hel denk ik aan Moria'). Ook deze zienswijzen brengen ons dus vooral bij het hier en nu. We kunnen wel stellen dat het missionaire denken en handelen van de ondervraagde voorgangers nauwelijks nog wordt gekleurd door de behoefte mensen te redden van een eeuwige verlorenheid.

'Hier-en-nuisme' als monocultureel probleem?

Het punt van de sterke concentratie op het hier en nu verdient nog wat extra aandacht. Daarbij doe ik een beroep op PThU-theoloog Klaas Bom. Een samenvatting van het theologische deel van dit onderzoek verscheen in een themanummer over 'Heil in de 21e eeuw' van het tijdschrift *Kerk en Theologie*. Bom schreef het slotartikel van dit themanummer. Daarin kijkt hij terug op de verschillende bijdragen. Wat hem daarbij trof is de min of meer monoculturele benadering van 'heil' in het nummer. Concreet wijst hij bijvoorbeeld op het sterke hier-en-nu-karakter van de heilsopvattingen in het onderzoek onder de 40 voorgangers. Ook in andere bijdragen in het nummer bespeurt hij

deze focus. Hij refereert daarbij aan het immanente frame van Charles Taylor waarin de Westerse wereld gevangen lijkt te zitten. Vroeg of laat leidt dat volgens hem tot de vraag: 'is dit alles?' Hij schrijft dan onder meer het volgende: 'In de wereldwijde katholieke ruimte wordt mijns inziens duidelijk dat het zogenaamde transcendentieverlies een typische modern-westerse culturele beperking is, waar we in gesprek met christenen uit andere culturen anders mee om moeten leren gaan. Ons culturele kader moet niet te snel worden vertaald in immanente theologie of missionair werk dat focust op 'Jezus hier en nu'.²⁸ De vele migrantenkerken kunnen in zijn ogen ons helpen los te komen van een immanente fixatie. Hij ziet hier ook een taak voor vaktheologen die betrokken zijn op de wereld van het pionieren. Bom heeft zelf jarenlang in Latijns-Amerika gewoond en gewerkt. Die ervaring klinkt door in zijn pleidooi voor meer interculturele kruisbestuiving op het gebied van theologie en geloofsbeleving. Tegelijk zien we dat die uitwisseling in Nederland vaak niet echt op gang komt en dat theologische culturen zelfs behoorlijk kunnen botsen, zeker ook rond soteriologische vragen. Nederlandse witte theologen zijn vaak meer in gesprek met de heersende cultuur in Nederland dan met hun collega's uit de migrantenwereld. Het lijkt niet gemakkelijk hier echte winst te boeken die ook doorwerkt in de gemeente.²⁹ De vraag aan Bom is dan ook hoe we ook in theologische zin kunnen leren van de inzichten en ervaringen die in andere culturen - ook binnen Nederland - zijn opgedaan. Zijn hier fundamentele veranderingen mogelijk of zijn we toch 'gedoemd' vanuit onze monoculturele situatie enkel monoculturele theologie voort te brengen?

Sluit liefde ook uit?

Bom stelt ook vragen bij de geringe mate waarin in het onderzoek aan Jezus' exclusiviteit wordt toegekend. Hij begrijpt de behoefte om niet hooghartig over Jezus te willen spreken ('Jezus is de

26. Dat is een ruimte die overigens ook mentale druk kan geven ('gedwongen vrij te zijn'). Zie Gerben Heitink, *Golfslag van de tijd. Europa's niet te stillen verlangen naar God*, Utrecht 2011, p. 196-202.

27. Philip R. Wall, *Salvation and the School of Christ. A theological-ethnographic exploration of the relationship between soteriology, missiology and pedagogy in fresh expressions of church*, London 2014, p. 19.

28. Klaas Bom, 'Varkens op de pioniersplek. Een reactie op de artikelen over heil en missionair werk met een intercultureel theologische rand', in: *Kerk en Theologie*, 72 (2021), 3, p. 283.

29. Dat wordt ook erkend in de visienota van de Protestantse Kerk, 'Van U is de toekomst': 'Het gaat niet om nivellering van verschillen of het vinden van geforceerde compromissen, maar om het zoeken naar concrete en spirituele eenheid in Christus, in alle verscheidenheid. Dat dit geen eenvoudige opgave is, maakt de roeping des te groter. Er is veel genade nodig om hier vooruitgang te boeken.' (2020, p. 33)

beste'). Voor arrogantie is ook geen enkele reden, maar liefde vraagt in zijn ogen wel om exclusiviteit. In zijn eigen woorden: 'In de geloofstaal is de exclusiviteit echter primair verbonden met de liefdestaal. Heil is dan ook niet iets wat toegevoegd wordt aan ons leven, het is een liefdesrelatie die we niet kunnen missen. Heil heelt en maakt het leven van de Heer tot ons leven. Exclusiviteit (nog steeds, ook in veel van onze culturele acceptatie van pluriformiteit en promiscuïteit) is fundamenteel voor het liefdesbegrip.'³⁰

Ook op dit punt legt Bom belangrijke overwegingen op tafel. Liefde die uitsluit is niet arrogant, maar voluit oprechte liefde. Huwelijkstrouw komt hier als parallel om de hoek kijken. In goede en kwade dagen kiezen voor die ene andere. Het is een vorm van verbondsluiting die in onze tijd onder druk staat. Bom raakt hier dus aan een wezenlijk punt, maar (hoe) kan hij ons hier echt verder helpen? Zijn aandacht voor liefde die op een gezonde manier ook uitsluit, moet opboksen tegen onze bricolagecultuur. 'Monogame liefde' lijkt in een religieus en spiritueel gezien uiterst veelkleurige samenleving het onderspit te delven. Het roept de vraag op naar de kracht en de intensiteit van 'de eerste liefde' in de gemeente (vgl. Openbaring 2,4), naar haar vermogen om zich ongeremd en ongedeeld te verbinden met Jezus Christus. Ligt uitsluitend (!) in deze exclusieve verbinding van de gemeente met Christus haar toekomst? Is hier eenkennigheid geboden, meer dan ons misschien lief is?

Gesprekken over 'heil' te weinig gevoerd?

In een recent handboek over religieus leiderschap formuleren Stefan Paas en Joke van Saane twee vereisten om gezag te verwerven op de vrije markt van religie en zingeving. Ik beperk me op deze plek tot de eerste eis: 'een besef van missie, een

diepgevoelde overtuiging dat hij of zij (of eerder nog: zijn of haar gemeenschap of traditie) iets te bieden heeft dat nergens anders gevonden kan worden'.³¹ Paas en Van Saane zijn streng rond deze eis: 'Kerkeleiders kunnen het zich niet veroorloven om vaag of onduidelijk te zijn op dit terrein; zij moeten een min of meer gearticuleerd idee hebben wat er goed is aan christen-zijn'.³² Daarmee leggen ze belangrijk huiswerk op het bordje van voorgangers en gemeenten. Lang niet altijd wordt in de gemeente het gesprek hierover gevoerd, ook niet bij missionaire zoektochten.³³ Het onderzoek heeft duidelijk gemaakt dat de voorgangers zelf goed kunnen verwoorden wat het christelijk geloof de moeite waard maakt. Maar hier lijkt nog wel winst te kunnen worden geboekt door het gesprek over de stellingen van Paas en Van Saane echt gemeentebreed te agenderen. De inzet van de gemeente voor humaniteit deelt ze met tal van andere, al dan niet religieuze, levensovertuigingen. Die inzet is zonder meer wezenlijk en onopgeefbaar voor de christelijke gemeente, en samenwerking met anderen is hier ook geboden,³⁴ maar er ligt hier - in marketingtermen - geen *unique selling point*. Dat brengt me bij de vraag of zo'n punt er wel is en zo ja, welke het dan is en hoe je deze dan zou kunnen communiceren. Is het mogelijk in de gemeente als het ware weer te herontdekken wat het eigene, het unieke van het christelijk geloof is? Er wordt in onze tijd gesproken van 'sprakeloosheid' en 'religieus analfabetisme'.³⁵ Dat vraagt om fundamentele bezinning. Werkelijke geloofscommunicatie binnen de gemeente blijkt ook helemaal nog niet zo eenvoudig te zijn, zo laat onderzoek zien.³⁶ Al met al is er misschien meer dan ooit alle reden om binnen de gemeente het gesprek op gang te brengen 'waarom we blijven' en waarom het goed zou kunnen zijn anderen uit te nodigen zich te verbinden met Jezus Christus en met de gemeenschap die in Zijn spoor wil gaan.

30. Bom, a.a, p. 284.

31. Stefan Paas, Joke van Saane, 'Leiderschap en ambt in de laatmoderne samenleving', in: Leon van den Broeke, Eddy van der Borgh (red.), *Religieus leiderschap in post-christelijk Nederland*, Utrecht 2020, p. 159.

32. idem.

33. Sake Stoppels, *Heil zien in missionaire initiatieven*, p. 11-14.

34. Zie hier ook de visienota '[Van U is de toekomst](#)': 'Waar mogelijk zoeken we samenwerking met buitenkerkelijke partners.' p. 49.

35. Mgr. Gerard de Korte, Leo Fijen, *Loslaten en thuiskomen. Een bewogen jaar in brieven*, Baarn 2016, p. 106-107.

36. Zo bijvoorbeeld Marijn Vlasblom, 'Geleefd geloof en de gemeente. Het onderzoek', in: Marijn Vlasblom (red.), *Geloven in de gemeente. De vanzelfsprekendheid voorbij*, Amsterdam 2018, p. 26-40 (Baptistica Reeks, nr. 13). Zijn onderzoek in een baptistengemeente laat onder meer zien dat het geloof en het dagelijks leven allerminst op een natuurlijke manier met elkaar verweven zijn. Ook de verbinding tussen geloofservaringen en de gemeente is niet sterk.

Jezus' uitdagende vraag van ooit aan Zijn leerlingen - 'willen jullie soms ook weggaan?' (Johannes 6:67) - biedt daarvoor een prikkelende start.³⁷ Zonder mensen die 'blijven' en daar ook uitstekende, diep existentiële redenen voor hebben, is een missionaire gemeente kansloos.

37. De natuurkundige Arie van den Beukel pakte deze vraag op in zijn boek *Waarom ik blijf. Gedachten over geloof, theologie en wetenschap*, Baarn 2003, met name p. 79-82.

Bijlage 1: Overzicht van de interviewvragen

Enkele biografische gegevens

- geslacht
- leeftijd
- aantal jaren predikant/kerkelijk werker:
- eventueel andere aanstelling ('tent making ministry'?)

Beleving rond missionair

- Welke associaties - positief én negatief - komen bij je op als je denkt aan 'missionair kerk-zijn'?
- Zijn er missionaire praktijken en/of personen die jou inspireren?
- Zijn er auteurs/boeken rond missionair werk/missiologie die jou inspireren?
- Heb je in de loop van de tijd een ontwikkeling meegemaakt in je missionaire denken en/of handelen?
- In missionaire publicaties komen we vaak de zogenaamde *five marks of mission* tegen. Voor welke twee klopt jouw hart het meest? (dat is niet per se identiek met de daadwerkelijke praktijk!)
 - Verkondiging van het Goede Nieuws van het Koninkrijk aan mensen die het niet kennen (evangelisatie).
 - Het onderwijzen, dopen en doen groeien van nieuwe gelovigen.
 - Lenigen van menselijke nood door liefdevolle diaconie.
 - Het omvormen van onrechtvaardige structuren, het ageren tegen elke vorm van geweld en het zoeken van vrede en verzoening.
 - Het werken aan het behoud van de schepping en het zoeken naar een ecologisch verantwoord leven.
- De notitie van de Protestantse Kerk 'Wie wil er missionair zijn?' (Gert-Jan Roest 2020, nog niet publiek gemaakt) omschrijft missionair zijn als volgt: 'Vanuit liefde in beweging komen ter wille van anderen namens God.' Wat roept deze formulering bij je op?
- Heeft corona invloed op je denken over missionair kerk-zijn?

Theologie

- Hoe zou je de plek van de kerk in de samenleving willen typeren (misschien in een metafoor)?
- Heeft de christelijke traditie iets unieks, iets wat je elders niet vindt? Zo ja, wat is dat en zou je dat unieke ook graag willen delen in je missionaire communicatie?

- Wie is Jezus in jouw missionaire communicatie? Hoe inclusief of exclusief is Hij in jouw ogen?
- Wat betekent voor jou 'redding' (*soteria*)? Is er ook iets als 'verloren gaan'?
- Mogelijk onderscheid hier en nu - eeuwigheid.
- Typering van de eigen theologische/spirituele ligging binnen de kerk volgens het format dat de Protestantse Kerk gebruikt in haar onderzoeken (format panel Protestantse Kerk): Met welke stromingen in de Protestantse Kerk voelt u zich het meest verwant? (meerdere antwoorden mogelijk, geef de voorkeuren een kleurtje):
 - Confessioneel
 - Evangelisch
 - Gereformeerd
 - Gereformeerde Bond
 - Hervormd
 - Luthers
 - Midden-orthodox
 - Oecumenisch
 - Protestants
 - Vrijzinnig
 - Anders, te weten:
 - Geen antwoord

Invulling eigen rol (praktijken)

- Zie je een rol voor jezelf om jouw gemeente te stimuleren tot missionair zijn en handelen? Zo ja, welke rol is dat en hoe vul je deze in?
- Zie je een ontwikkeling in het missionaire bewustzijn van de gemeente en haar missionaire praktijk? Zo ja, waar zie je dat?
- Heb je veel contact met mensen buiten de kerk (afgezet tegen binnenkerkelijke contacten)?
- Welk deel van je vrienden/kennissen is niet kerkelijk betrokken?

Beleving missionaire impulsen vanuit de dienstenorganisatie

- Hoe ervaar je de landelijke kerk als het gaat om missionair kerk-zijn?
- Is er materiaal uit 'Utrecht' dat je geholpen heeft in je missionaire oriëntatie? Zo ja, welk?

Afsluiting

- Eventuele punten die nog niet aan de orde zijn geweest en die je wel van belang acht.

Bijlage 2: Uitnodigingsbrief

Utrecht, september 2020

Verzoek medewerking onderzoek 'missionair kerk-zijn'

Geachte predikant, geachte kerkelijk werker,

Het zal u bekend zijn dat op landelijk niveau de Protestantse Kerk in Nederland missionair kerk-zijn stimuleert. Concreet zien we dat momenteel vooral terug in de aandacht voor en de groei van het aantal pioniersplekken. Daar is inmiddels ook al het nodige onderzoek naar gedaan. Dat geldt in mindere mate voor het missionaire functioneren van 'gewone' gemeenten. Ook zij worden gestimuleerd de blik naar buiten te richten, maar hoe, op welke schaal en vanuit welke motivatie dat gebeurt, is niet heel duidelijk. Daarin ligt ook de aanleiding voor een onderzoek dat de dienstenorganisatie wil uitvoeren. Daarin richten we ons in eerste instantie op gemeentepredikanten en kerkelijk werkers die aan een gemeente verbonden zijn. Hoe beleven en vullen zij het concept 'missionaire gemeente'?

We hebben gekozen voor het afnemen van interviews met een aselechte groep van zo'n 35 predikanten en kerkelijk werkers. Uw naam kwam daarbij naar voren en daarom willen we u de vraag voorleggen of u bereid bent mee te doen aan het onderzoek. Concreet betekent het dat we u interviewen over een aantal aspecten van missionair kerk-zijn: uw beleving van 'missionair', uw theologische denken hierover, de concrete missionaire praktijk van uw gemeente en uw rol daarin, en ten slotte de beleving van de missionaire impulsen vanuit 'Utrecht'.

In deze tijd van corona doen we de interviews in principe via videobellen, maar eventueel kan het ook *face to face*. Het gesprek begint op een uur, maar veel hangt daarbij uiteraard van u af. We willen het gesprek graag opnemen om er een goed verslag van te kunnen maken. Daarvoor vragen we dan ook uw toestemming. We zenden u dit verslag na afloop toe om zo te checken of we u recht hebben gedaan. Zodra u ermee instemt, verwijderen we de opname. Uiteraard is het onderzoeksrapport dat we in het voorjaar van 2021 hopen uit te brengen geanonimiseerd. De geïnterviewden krijgen dit rapport ook toegezonden.

Er zijn drie interviewers, alle drie ook verbonden met de Christelijke Hogeschool Ede. Dit vanwege mijn aanstelling aan de CHE en de onderzoeksmatige overlap van dit PKN-onderzoek met onderzoeksthema's aan de CHE. De drie interviewers zijn Karin de Jonge, docent pastoraat CHE, Margreet Heij-Boers, studente theologie CHE, en ondergetekende, beleidsmedewerker 'missionair' dienstenorganisatie Protestantse Kerk en lector theologie, CHE.³⁸

We hopen uiteraard dat u bereid bent mee te doen aan het onderzoek. Zou u dat willen aangeven door deze mail te beantwoorden? Graag ook een reactie als u afziet van deelname. Zodra we uw bevestiging binnen hebben, neemt een van ons contact met u op voor het maken van een afspraak.

Bij voorbaat onze hartelijke dank!

Met vriendelijke groet,
Sake Stoppels

38. In een latere fase van het onderzoek is ook dr. Marten van der Meulen (PKN/PThU) interviews gaan doen.

Dienstenorganisatie Protestantse Kerk

Joseph Haydnlaan 2a

Postbus 8504

3503 RM Utrecht

Telefoon: (030) 880 18 80

E-mail: info@protestantsekerk.nl